http://jgu.garmian.edu.krd https://doi.org/10.24271/garmian.201

بەراوردێكی مۆرفۆفۆنیمی لە زمانی كوردی و فارسیدا

ابوبكر عمر قادر[1]

هێرش كریم[2]

[1] زانكۆی سلێمانی_بەشی زمانی كوردی
Abubaker.qader@univsul.edu.iq

[2] وەزارەتی پەروەردە –بەڕێوەبەرایەتی پەروەردەی كەلار
Hersh.kerim@gmail.com

پوختە

ئەگەرچی زمانەكانی كوردی و فارسی لە خێزانی زمانی ئێرانین، بەڵام سەر بە دوو كۆمەڵەی جیاوازن، كوردی لە كۆمەڵەی باكوری ڕۆژئاواو، فارسیش لە كۆمەڵەی خوارووی ڕۆژئاوا، هاوكات لێكۆڵینەوە فەرهەنگی و ڕێزمانییەكان ئەوەیان دیاریكردووە، كە ئەم دوو زمانە خاڵی هاوبەش و جیاواز كۆیان دەكاتەوە و بە تێپەڕبوونی كات ئاراستەی گەشە و گۆڕانیان جیاوازی بەخۆیەوە دەبینێت، لەم ڕوانگەیەوە هەوڵدەدرێت، مۆرفۆفۆنیم وەك لقێكی زمانەوانی لە هەردوو زمانەكەدا بەراورد بكرێت، بە مەبەستی خستنەڕووی لایەنی هاوبەش و جیاوازی مۆرفیمە بەندە هاوئەركەكان لە داڕشتن و گەردانكردندا، كە گۆڕانی فۆنۆلۆجییان بەسەردا دێت.

ئەم توێژینەوەیە، كە بەشێكە لە نامەی ماستەر بەناونیشانی ((بەراوردێكی مۆرفۆفۆنیمی لە زمانی كوردی و فارسیدا)) تێیدا ڕێبازی شیكاری بەراوردكاریانە پێڕەوكراوە، بە مەبەستی دیاریكردنی خاڵی هاوبەش و جیاوازی نێوان هەردوو زمانەكە و ئەم تەوەرانە لەخۆدەگرێت:

- مۆرفۆفۆنیم، چەمك و تێڕوانین.
- بەراوردی مۆرفۆفۆنیمە ڕێزمانییەكان.
- بەراوردی مۆرفۆفۆنیمە داڕێژەكان.

لە كۆتاییدا، ئەنجام و سەرچاوەكان دەخرێنەڕوو، وێڕای كورتەیەك بە زمانەكانی عەرەبی و ئینگلیزی.

كلیلە وشە : مۆرفۆفۆنیمی زمان, كوردی , فارسی,لێكۆلینەوە, بەراورد.

1/ مۆرفۆفۆنیم (چەمك و تێڕوانین)

1-1/ زاراوەی مۆرفۆفۆنیم:

ئاستەکانی زمان سەرتاپا، لە پەیوەندییەکی بەهێز و پتەودان و بە مەبەستی ئاسانکاری لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکان نەبێت لەیەکتر جیاناکرێنەوە، لە ئەنجامی ئەم پەیوەندییە بەهێزەشدا زۆرجار ئاست یان لقی جیاوازی زمانی سەرهەڵدەدات، یەکێك لەو ئاستانەی کە لە ئەنجامی کارلێکی دوو ئاستی جیاواز هاتووەتەئاراوە، مۆرفۆفۆنێمە، بەواتا: ((پەیوەندی و کارلێکی نێوان دوو ئاستی شیکردنەوەی وەکو مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی، بەدیهێنەری ئاستێکی جیاوازە، کە پێی دەگوترێت ئاستی مۆرفۆفۆنێمی))(ار.اچ، روبینز، 1392، 440).

کەواتە مۆرفۆفۆنیم وەك ئاستێکی زمانەوانی کە لە ئەنجامی کارلێکی هەردوو ئاستی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجییەوە هاتووەتەئاراوە، لەلایەن قوتابخانە زمانییەکانەوە چەندین زاراوەی جۆراوجۆری بۆ بەکارهێنراوە، ((وشەی (morphophonemics)) و هاوخێزانەکانی (morphophonemic) و ((morphophoneme) ڕیشەکەی دەگەڕێتەوە بۆ زمانناسانی ڕۆنانکاریی ئەمریکی و زمانناسانی ڕێزمانی ئەوروپی، هەروەها ترۆبتسکۆی ئەم چەمکەی لە چوارچێوەی زاراوەی morpho(pho)nology(دا خستووەتەڕوو))(مهدی فتاحی،1390، 15).

هەر لەم ڕووەوە **کریستاڵ** دەڵێت: ((مۆرفۆفۆنێم وەك زاراوە لە دەستوری ئەوروپیدا مۆرفۆنۆلۆجی بۆ بەکاردەهێنرێت، بەڵام لە ڕێزمانی ئەمریکیدا مۆرفۆفۆنێم پەسەندترە)) (Crystal,2003,302)، هەروەها (**ار.اچ.روبینز**) پێی وایە ((زمانناسانی قوتابخانەی پراگ ئەم ئاستە بە مۆرفۆفۆنۆلۆجی ناودەبەن لە کاتێکدا زمانناسانی ئەمریکی بە (مۆرفۆفۆنێمیکس) ناوی دەبەن))(ار.اچ. روبینز، 1392، 440).

هەر سەبارەت بە زاراوەی مۆرفۆفۆنێم (احمد مختار) دەڵێت: ((زمانەوانان لەبەر ئاڵۆزیی و درێژیی وشەکە دەستکارییان کردووە و کورتیان کردووەتەوە، تا بووە بە (مۆرفۆنۆلۆجی) هەندێکی تر بە زاراوەکە دەڵێن (مۆرفۆنێکس) یان (مۆرفۆفۆنێمیکس).... هەروەها هەندێکی تر زاراوەی (فۆنۆمۆرفۆلۆجی) بەکاردەهێنن بۆ ئەم ئاستە))(احمد مختار عمر، 2004، 70).

لە زمانی کوردیشدا هەرچەندە لە زۆربەی سەرچاوەکاندا زاراوەی مۆرفۆفۆنێم بەکاردەهێنرێت، بەڵام هەندێکجار وەرگێڕان بۆ زاراوەکە دەکرێت و زاراوەی (دەنگوشەسازی) بەکاردەهێنرێت. (عبدالله حسێن ڕەسوڵ، 2014، 49).

سەبارەت بە یەکەی ئاستی مۆرفۆفۆنێمیش (احمد مختار) دەڵێت: ((یەکە لەم جۆرە لێکۆڵینەوەیەدا، نە مەبەست لە فۆنێمە و نە مۆرفێم، بەڵکو یەکەی ئاستی مۆرفۆفۆنێم (مۆرفۆنێم)ە.)) (احمد مختار عمر، 2004، 71) .

بە پشتبەستن بە سەرچاوە جیهانییەکان و ناوەڕۆکی توێژینەوەکە، ئێمە زاراوەی (مۆرفۆفۆنێم) بەکاردەهێنین، چونکە سەرەڕای دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگی زمانەوانیی کوردی لە ڕووی زاراوەوە، هۆکارێکیشە بۆ نزیککردنەوەی زمانەوانیی کوردی لە زمانەوانیی ئەوروپی و لە ڕووی زانستییشەوە (مۆرفۆفۆنێم) بە گونجاوتر دادەنێین لە گەیاندنی مەبەست و ناوەڕۆکی توێژینەوەکەدا.

2-1/ چەمکی مۆرفۆفۆنێم

مۆرفۆلۆجی وەك ئاستێکی سەرەکی زانستی زمان، کاری لێکۆڵینەوەیە لە ڕۆنانی ناوەوەی وشە و پۆلێنکردنی مۆرفیمەکان و چۆنیەتی پێکەوەهاتنی مۆرفیمەکان بۆ دروستکردنی یەکەی گەورەتر ((مۆرفۆلۆجی لێکۆڵینەوەیە لە پێکەوەگرێدانی گونجاوی مۆرفیمەکان بۆ بەدەستخستنی وشەکان))(محەمەدی مەحوی، 2010، 2)، لە ئەنجامی لێکدانی ئەم مۆرفیمانەش لە سنوری وشەی لێکدراو و داڕێژراو لە مۆرفۆلۆجی وشەدرووستکردن و مۆرفیمە ڕێزمانیەکان لە مۆرفۆلۆجی شکاندنەوەدا زۆر لە گۆڕانە فۆنۆلۆجییەکانی وەکو توانەوەی دەنگ یان پەیدابوونی دەنگ یان تیاچوونی دەنگ ... ڕوودەدەن، بەمەش جۆرە تێکچرژان و کارلێکێك درووستدەبێت لە نێوان هەردوو ئاستی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجیدا و سەرەنجام ئاستی مۆرفۆفۆنێم دێتەئاراوە، چونکە ((دەستنیشانکردنی پێکهاتەی فۆنەتیکییەتی مۆرفیمەکان بە یەکێك لە یاسا مۆرفۆفۆنێمییەکان دادەنرێت))(وریا عمر امین، 2004، 79)، بەواتا مۆرفۆفۆنێم ((یاسایەکە فۆرمی دەنگی مۆرفیمەکانی زمان دیاردەکات))(ویکتۆریا فرامکین و دیگران، 1387، 230)، بۆیە ئێمە لە بوارێکدا کاردەکەین کە هەردوو ئاستی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی بەهاوبەشی کاری تێدادەکەن، چونکە ((مۆرفۆفۆنێم تێکەڵەیەکە لە مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی))(جولیا.اس. فالك، 1387، 138).

سەرەتای دەرکەوتنی لێکۆڵینەوەی مۆرفۆفۆنێمی بەپێی هەندێك لە سەرچاوەکان ((دەگەڕێتەوە بۆ کتێبی (ڕۆنانە سینتاکسییەکان)ی چۆمسکی، کە یەکێك لە گرنگترین بنەما تیۆرەکانی بریتیبوو لە پێکهاتەی یاسا مۆرفۆفۆنێمییەکان))(حاتەم ولیا محەمەد، 2006، 8)، هەرچەند بەپێی سەرچاوەکان تیۆرییەکەی چۆمسکی ئیلهامی لە تیۆریی مۆرفۆفۆنێمی بلۆمفیڵدەوە وەرگرتبوو ((چۆمسکی لە ماستەرنامەکەیدا کە بە ناوی (مۆرفۆفۆنێمی زمانی عیبریی مۆدێرن)ەوە بوو، بە بەکارهێنانی شێوازی مۆرفۆفۆنێمی بلۆمفیلد نەك (هاریس)، کە لەگەڵ بوونی نواندنی قووڵە بۆ مۆرفیمێکی دیاریکراو و هەوڵیدا یاسایەکی گونجاو بۆ مۆرفۆفۆنێم بچەسپێنێت))(پیتر ا.ام. سورن، 1389، 265)، دیارە ئەمەش هەمان بۆچوونی بلۆمفیڵدە دەربارەی مۆرفۆفۆنێم، چونکە وەك ئاشکرایە مۆرفۆفۆنێمی بلۆمفیڵد بەم شێوەیە بونیادنرابوو ((هەرکاتێك گونجا یەك ئەلۆمۆرف وەك بناغە و نواندنی بنەڕەتی لە بەرچاوبگرین و مۆرفیمەکانی تریش لەو تاکە ئەلۆمۆرفەوە هەڵبهێنجین))(رجبعلی عسگرزادە، 1377، 69).

واتە لە مۆرفۆفۆنیمی بلۆمفیڵدا لە ناو ئەلۆمۆرفەکانی مۆرفێمیکی دیاریکراودا دەبوو یەکێك لە ئەلۆمۆرفەکان وەك بناغە و نواندنی بنەڕەتی سەیربکرێت و ئەلۆمۆرفەکانی تری ئەو مۆرفیمەش لە ڕێی کۆمەڵە یاسایەکەوە (یاسا فۆنۆلۆجییەکان) لەم بناغەیە هەڵبگوازرێن، بۆ نموونە ئەگەر سەرنجی نیشانەی ناسراویی بدەین لە زمانی کوردیدا، دەبینین چەندین ئەلۆمۆرفی هەیە لەوانە (ەکە، یەکە، ەك، ك، ...) بەپێی کۆمەڵە مەرجێك، مۆرفیمی (ەکە) بە نواندنی بنەڕەتی دادەنرێت و مۆرفیمەکانی تریش دەبن بە ئەلۆمۆرفی ئەو مۆرفیمە، بەم شێوەیە:

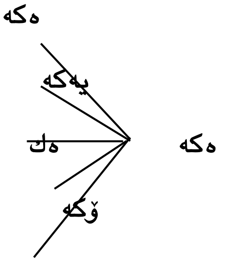

ه

لەم ڕوانگەیەوە دەبێت بیرۆكەی لێكۆڵینەوەی مۆرفۆفۆنیمی بگەڕێنینەوە بۆ بلۆمفیڵد ((گەر باسی مۆرفۆفۆنێم بكەین ... پێویستە لە (بلۆمفیڵد)ەوە، كە ڕابەر و دامەزرێنەری قوتابخانەی ڕۆنانكاریی ئەمریكییە، دەستپێبكەین))(بازیان یونس محیٰ الدین، 2013، 119) ، بەڵام لەبەرانبەر ئەم بۆچوونانەدا كە دەستپێكی لێكۆڵینەوەی مۆرفۆفۆنێمی دەگەڕێننەوە بۆ بلۆمفیڵد، بۆچوونێكی تر هەیە كە سەرەتای لێكۆڵینەوەی مۆرفۆفۆنێمی دەگەڕێنێتەوە بۆ زۆر لەوە پێشتر و بە دیاریكراوی بۆ (پانینی) زمانەوانی هیندی ((وەك دەزانین بوونی شێوەی جیاوازی ئەو مۆرفیمانەی، كە هەمان ڕۆڵیان لە زمانەوانی نوێدا هەیە بە ئەلۆمۆرفەكانی ئەو مۆرفێمە دادەنرێت، بەڵام پانینی چەمكی مۆرفۆفۆنێمی بەو شێوە جیاوازانەی یەكە زمانییەكان بەخشیوە، بۆ ئەم مەبەستەش فۆرمی بناغە و ئەبستراكی بۆ یەكە زمانییەكان لەبەرچاوگرتووە و لە زمانی سانسكریتیدا بە (sthănin) ناویبردووە، كە بە واتای (خاوەن جێگا) یان (سەرەكی) دێت، دواتر ئەم فۆرمە سەرەكییە بەهۆی كۆمەڵە یاسایەكەوە دەگۆڕێت بۆ نواندنێكی تر، كە بە سانسكریتی پێی دەگوترێت (ădeṢa) كە بە واتای (جێنشین) دێت،))(ار.اچ. روبینز، 1392، 317)، وەك دەردەكەوێت ئەم كارەی پانینی هەمان كارە كە لە مۆرفۆفۆنێمی بلۆمفیڵددا دەبینرا، واتە بوونی چەند شێوەیەكی جیاوازی تاكە مۆرفێمێك، بەشێوەیەك، كە یەكێكیان سەرەكییە و وەكو نواندنی بنەڕەتی لەبەرچاودەگیرێت و شێوەكانی تر دەبن بە ئەلۆمۆرفەكانی ئەو مۆرفێمە، كەواتە دەتوانین بڵێین ((ئەو لێكۆڵینەوەیەی كە بلۆمفیڵد بە ناوی (پەسنی مۆرفۆفۆنێمی زمانی مەنومینی)[1] ەوە ئەنجامی داوە، بەگشتی لە ڕووی فۆرمەوە لە قوتابخانەی پانینییەوە وەرگیراوە))(سەرچاوەی پێشوو، 1392، 317).

هەروەك چۆن زمانەوانان لە لێكۆڵینەوە زمانەوانییەكاندا لەسەر دیاریكردن و دەستنیشانكردنی سەرەتای لێكۆڵینەوە مۆرفۆفۆنێمییەكان هاوڕانەبوون، بەهەمانشێوەش لە باسكردنی چەمكی مۆرفۆفۆنێم و سنوری كاری مۆرفۆفۆنێمیشدا هاوڕانین و چەند بۆچوونێكی جیاوازیان هەیە، یەكێك لەو بۆچوونانە، پێی وایە مۆرفۆفۆنیم ئەو مۆرفێمانەن، كە لە ڕووی پێكهاتەوە لە یەك فۆنێم پێكهاتوون، واتا بە بڕوای ئەوان، ئەو یەكە زمانیانەی كە لە ئاستی فۆنۆلۆجیدا بە فۆنێم هەژماردەكرێن و بەهەمان فۆرمەوە دەچنە ئاستی مۆرفۆلۆجییەوە، بەڵام بە مۆرفێم شیكردنەوەیان بۆ دەكرێت دەبن بە مۆرفۆفۆنێم، چونكە هەردوو ئاستی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی بەشدارن لە شیكردنەوەی ئەو یەكە زمانییانەدا، ((مۆرفۆفۆنێم لە ناو ئاستی مۆرفۆلۆجیدا مۆرفێمە و لە ئاستی فۆنۆلۆجیدا فۆنێمە، كە بە ناوی مۆرفۆفۆنێمەوە ناودەبرێت))(زێڕین خورشید سەلیم، 2009 ، 49)، یان دەگوترێت مۆرفۆفۆنێم ((ئەو تاكە دەنگانەن كە لە ئاستی دەنگسازیدا فۆنێمن و دەتوانن لە ئاستی وشەسازیدا ببن بە مۆرفێم))(عبدالله حسێن ڕەسوڵ، 2014، 50) وەك دەبینین مۆرفۆفۆنێم لای ئەم زمانەوانانە ئەو مۆرفێمانەن كە لە ڕووخساردا لە تاكە فۆنێمێك پیكهاتوون[2]، بۆ نموونە:

جوان > جوانی. ﴿ی﴾ مۆرفۆفۆنێمە، چونكە تاكە فۆنێمێكە و ئەركی مۆرفێم بەجێدێنێت.

كچاجوان : ﴿ا﴾ مۆرفۆفۆنێمە، چونكە مۆرفێمێكی ڕەگەزی مێیە لە دۆخی خستنەسەردا و نواندێكی فۆنێمی هەیە.(دلمان فگاص گاهر، 2013، 16)

هەر لەسەر ئەم بنەمایە (عبدالله حسێن ڕەسوڵ) دەڵێت: ((لە دیالێكتی ناوەڕاستی زمانی كوریدا (15) مۆرفۆفۆنێممان هەیە كە بریتین لە (ە، ا، ب، ت، چ، د، ر، ش، ك، م، ن، ۆ، و، ی، ێ).)) (عبدالله حسێن رەسوڵ، 2014، 50).

واتە لێرەدا نووسەر بە پشتبەستن بەوەی هەر یەكە لەو فۆنێمانەی زمانی كوردی دەتوانن ئەركی ڕێزمانی ببینن، پێویستە بە مۆرفۆفۆنێم لە قەڵەمیان بدەین ، وەك لەم چەند نموونەدا ڕوونكراوەتەوە:

(1) : ئەم مۆرفۆفۆنێمە چەندین ئەركی جیاواز دەبینێت، لەوانە:

أ- دەبێت بە چەمكی بەستنەوە، بۆ نموونە: مێرگەسور، گێلەپیاو، گوڵەگەنم،

ب- دەبێت بە چەمكی ناساندن، بۆ نموونە، باوكە هەر خەریكی كار.....، كورە ئارامی لێ برا.

پ- دەبێت بە چەمكی بچووككردنەوە، بۆ نموونە: فاتە هات.

ت- نازە نەختێك ئاوم بۆ بێنە.

جێناوی كەسی دووەمی تاك

(2): ئەم مۆرفێمە چەندین ڕۆڵ دەگێڕێت، لەوانە:

ا- ئەركی دروستكردنی ناوەڵناوی داڕێژراو: بۆ نموونە: چڵكن، كرمن،...

ب- ئەركی دروستكردنی چاوگ، بۆ نموونە ، كێلان، كردن، بوون،....

لەڕاستیدا، مۆرفۆفۆنێم لەوە فراوانترە كە تاكە دەنگێك بێت، چونكە هەروەكو چۆن مۆرفێممان هەیە لە (4) فۆنێم پێكدێت، وەك مۆرفێمی (یەكە)، یان مۆرفێم هەیە لە (3) فۆنێم پێكدێت، وەك مۆرفێمی (ەكە)، یان مۆرفێم هەیە لە (2) فۆنێم پێكدێت، وەك مۆرفێمی (ان)، ئاساییە مۆرفێمیشمان هەبێت لە یەك فۆنیم پێكهاتبێت، وەكو مۆرفێمی (ن) لەكرداری (هاتن) و مۆرفێمی (ە) وەكو ئامرازی دانە پاڵ لەفرێزی (كورە زیرەكە)كە و .....هتد.

هەمبەر بەو بۆچوونەی سەرەوە كە مۆرفۆفۆنیم پەیوەست دەكات بە تاكە دەنگەوە بۆچوونێكی تر هەیە، كە زانستیانەتر و پەسەندترە و پێچەوانەی بۆچوونی یەكەمە، كە پێی وایە، مۆرفۆفۆنێم بریتییە لەو گۆڕانە دەنگییانەی كە بەسەر فۆنێمەكاندا دێت لە ئە نجامی كارلێك و پێكەوەهاتنی مۆرفێمەكان، كاتێك دەچنە پاڵ یەك، بۆ دروستكردنی وشەی نوێ یان نواندنی ڕۆڵی سینتاكسی مۆرفێمە ڕێزمانییەكان، گۆڕانە دەنگییەكانیش بەهۆی یاسا فۆنۆلۆجییەكانەوە ئە نجامدەدرێن.

لەسەرئەم بنەمایە بەشێوەیەكی گشتی دەتوانین مۆرفۆفۆنێم لە سێ خاڵدا كورتبكەینەوە:

1- مۆرفۆفۆنێم زانستی ڕۆنانی فۆنۆلۆجی مۆرفێمەكانە.

2- مۆرفۆفۆنێم زانستی گۆڕانكارییە دەنگییەكانە كە ڕووبەڕووی مۆرفێمەكان دەبنەوە لە ئە نجامی كارلێك و بەدواییەكداهاتنیان.

3- مۆرفۆفۆنێم زانستی زنجیرەیی گۆڕانە دەنگیەكانە كە ئەركی مۆرفۆلۆجی بەجێدێنن.

(بریجیتە بارتشت، 2010، 160-161)

كۆی ئەم خاڵانە ئەوەمان بۆ دەسەلمێنێت، كە ڕۆنانی فۆنۆلۆجی یەكە ڕێزمانیو داڕشتەییەكان – مۆرفیمە بەندەكان – بە كاریگەری ڕیزبەندی دەنگەكان، جگە لە گۆڕینی دەنگ زیادكردنو نەمانی دەنگیش لەخۆدەگرێت، بەمەش ئەو ڕاستییە بەرجەستە دەبێت، كە مۆرفۆفۆنیم دەشێت تەنها یەك فۆنیم یان زیاتر لە فۆنیمێك بێت.

3-1/ كارلێكی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی

دیارە كارلێكی هەردوو ئاستی فۆنۆلۆجی و مۆرفۆلۆجی لە ڕێگەی یەكەكانی هەردوو ئاستەكەوە ئەنجامدەدرێت، واتە لە ڕێگەی (مۆرف و مۆرفیم و ئەلۆمۆرف) لە ئاستی مۆرفۆلۆجی و (فۆن و فۆنیم و ئەلۆفۆن) لە ئاستی فۆنۆلۆجی، چونكە، وەك **كریستاڵ** دەڵێت:((مۆرفۆفۆنۆلۆجیا ئاستێكی زمانەوانییە باس لە شیكردنەوە و پۆلێنكردنی ئەو هۆكارە فۆنۆلۆجیانە دەكات كە كاریگەرییان لەسەر دەركەوتنی مۆرفیمەكان هەیە، یان بە پێچەوانەوە ئەو هۆكارە مۆرفۆلۆجییانەی كە كاریگەرییان لەسەر دەركەوتنی فۆنیمەكان هەیە)) (Crystal,2003,302)، مەبەست لە كاریگەریی هۆكاری فۆنۆلۆجی لەسەر دەركەوتنی جیاوازی مۆرفیمەكان ئەوەیە كە هەر گۆڕانێكی دەنگسازی وەك (یاسای كپی و گڕی) یان (تیاچوون و پەیدابوونی دەنگ) یان (گواستنەوەی هێز) لە یەكەكانی ئاستی مۆرفۆلۆجی (مۆرف و مۆرفیم و ئەلۆمۆرف)دا ڕوودەدات، ئاستی مۆرفۆفۆنیمیی لێدەكەوێتەوە.

هاوكات كاریگەریی هۆكاری مۆرفۆلۆجی لەسەر دەركەوتنی فۆنیمەكان بۆ ئەو ژینگە ڕێزمانییە دەگەڕێتەوە كە لە كاتی ڕیزبوون و بەدواییەكداهاتنی مۆرفیمەكاندا دەبێتە هۆی گۆڕانی فۆنیم لە سنوری وشە و مۆرفیمەكاندا، ئەمەش جۆرێكە لە كارلێكی نێوان مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی، چونكە ((مۆرفۆفۆنیم ئەو كۆمەڵە فۆنیمە دەنوێنێت كە لە چوارچێوەی ژینگەی ڕێزمانی تایبەتدا ڕوودەدات)) (Katamba, 2006, 320)، بەواتایەكی تر كاتێك ((دەنگەكانی زمان دەكەونە پاڵ یەك بۆ داڕشتنی یەكەی گەورەتر (بڕگە و وشە و ڕستە)، كارلێكدەكەن، لە ئەنجامی ئەم كارلێكەش دەنگ هەیە دەگۆڕێت، هەیە پەیدادەبێت، هەیە دەفرتێت))(وریا عمر امین، 2004، 30)، هەموو ئەمانەش دەرخەری پەیوەندیی بەهێزی نێوان هەردوو ئاستی فۆنۆلۆجی و مۆرفۆلۆجییە بۆ دروستكردنی ئاستی مۆرفۆفۆنیم.

هەر سەبارەت بە جێگۆڕكێی ئاستی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی (roger lass) دەڵێت: ((هەر وشەیەك یان مۆرفیمێك تیایدا فۆنیمێك یان چەند فۆنیمێك لە زمانێكی دیاریكراودا لەگەڵ فۆنیمێك یان چەند فۆنیمێكی تر جێگۆڕكێ بكات پێی دەگوترێت جێگۆڕكێی مۆرفۆفۆنیمی)) (roger lass. 1988. 57).

ئەوەی لەم توێژینەوەیەدا مەبەستە، جێگۆڕكێی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی بە هۆی بوونی ئەلۆمۆرفەوەیە ((بوونی ئەلۆمۆرفەكان نیشانەی هەڵسوكەوت/ كارلێكی بەشی مۆرفیم و فۆنیمە، بەكارهێنانی نواندنی قووڵ و داڕشتەیی لە یاسای مۆرفۆفۆنیمیدا ئەم ئاڵوگۆڕییە مۆرفۆفۆنیمییە دەردەخات)) (ولیام اگردی و دیگران، 1391، 199)، چونكە ((ئەگەر بەسادەیی بڕوانیینە ئەلۆمۆرف، دەتوانین لێكدانەوە بۆ جێگۆڕكێكانیان بكەین، بە ئاماژەدان بۆ خاسیەتی سەگمێنتاڵی (سیماكەرتییەكان)ی ئەلۆمۆرفەكان، واتا نواندن و دروستكردنی ئاستێكی نوێ، ئەویش ئاستی مۆرفۆفۆنیمییە كە سیفەتی مۆرفیمی و فۆنیمی هەیە)) (roger lass. 1988. 57)، بۆ نموونە ئەگەر سەرنجی دوو لە ئەلۆمۆرفەكانی (ت)ی نیشانەی كۆ بدەین لە زمانی

كوردیدا، وەك (هات و جات) لە وشەكانی: میوەهات ، میوەجات دەردەكەوێت تەنها بە گۆڕینی دەنگی /ه/ بۆ/ ج/ دوو ئەلۆمۆرفی جیاوازمان دەستكەوتووە، كە لە ڕێگەی گیرەكێكی ڕێزمانییەوە دروستبووە، ئەمەیش جێگۆڕكێی هەردوو ئاستی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی پیشاندەدا بۆ دروستكردنی جێگۆڕكێی مۆرفۆفۆنێمی. بەواتایەكی تر مۆرفۆفۆنێم ئاستێكی زانستی زمانە، لێكۆڵینەوەیە لە كارلێكی نێوان پرۆسە مۆرفۆلۆجی و فۆنەتیكییەكان، ئەم كارلێكەش بریتییە لەو گۆڕانە دەنگییانەی لە مۆرفێمەكاندا ڕوودەدەن، كاتێك یەكدەگرن بۆ داڕشتنی وشە، واتا ((شیكردنەوە مۆرفۆفۆنۆلۆجییەكان زۆربەی كات لە هەوڵدان بۆ بەخشینی زنجیرەیەك لە یاسا فەرمییە گەڵاڵەكراوەكان كە لە ناو مۆرفێمەكاندا ڕوودەدەن و گۆڕانە دەنگییە پێڕەوبەندەكانیان لێدەكەوێتەوە، بەمەش (یاسا فەرمییەكان بنەما و نەخشەڕێژی گۆڕانە دەنگییەكانی ناو مۆرفێمەكانن).))(ویكیپیدیا)، بۆیە دەتوانین بڵێین یاسا مۆرفۆفۆنێمییەكان ((ئەو یاسایانەن، كە كاریگەرن لە نواندنی فۆنێمی مۆرفێمەكان، لەئەنجامی كەوتنە پاڵ یەكدییان، واتا یاسا مۆرفۆفۆنێمییەكان لێكۆڵینەوەن لە جۆراوجۆری مۆرفێمەكان بە لەبەرچاوگرتنی كاریگەری فاكتەری دەنگیی))(زهره الماسی زفره، 1388، 38).

4-1/ پرۆسە مۆرفۆفۆنێمییەكان

یاسا مۆرفۆفۆنێمییەكان دەرەنجامی كارایی یاسا فۆنۆلۆجییەكانن لە ئەنجامی كەوتنە پاڵ یەكی مۆرفێمەكان و كاریگەری دانانیان لەسەر یەكتری لە پرۆسە مۆرفۆلۆجییەكاندا، چونكە ((یاسا فۆنۆلۆجییەكان لێكۆڵینەوە لەو گۆڕانانە دەكەن كە لە ژینگەی جیاوازی دەنگیدا بەسەر فۆنێمەكاندا دێت، لە كاتێكدا یاسا مۆرفۆفۆنێمییەكان لێكۆڵینەوە لە گۆڕانی مۆرفێمەكان دەكەن لە ژینگەی جیاوازی دەنگیدا)) (مهدی فتاحی، 1390،48).

لەم ڕوانگەیەوە دەوترێت: یاسا فۆنۆلۆجییەكان دەرخەری پەیوەندی نێوان نواندنی جیاوازی مۆرفێمەكانن، ((لە فۆنۆلۆجی بەرهەمهێناندا پەیوەندی نێوان نواندنی فۆنێمی مۆرفێمەكان و نواندنی فۆنەتیكییان لە ڕێگەی یاسا فۆنۆلۆجییەكانەوە جێبەجێدەكرێت، واتا ڕۆڵی یاسا فۆنۆلۆجییەكان ئەوەیە كە زانیاری دەنگی پێویست بۆ دەربڕینی شێوە جیاوازەكانی زمان بخەنەڕوو)) (مهدی مشكوه‌الدینی، 1388، 162)

وەك لەم خشتەیەدا دیاریكراوە:

بەپشتبەستن بە هێڵكارییەكەی سەرەوە، دەربڕین یان (نواندنی فۆنەتیكی وشە) ((پێكهاتووە لە نواندنی فۆنێمی مۆرفێمەكان لەگەڵ پەیدابوون یان جێگۆڕكێی دەنگێك...كە لە لایەن یاسا فۆنۆلۆجییەكانەوە دیاریدەكرێت)) (گرورهادسن، 1387، 231)

یاسا فۆنۆلۆجییەكانیش یاسای گشتین و لە هەموو زمانێكدا هەن، بەڵام لەبەرئەوەی هەر زمانە و سیستەمی دەنگی جیاوازی خۆی هەیە، زۆرجار یاسا فۆنۆلۆجییەكانیش لە زمانێكەوە بۆ زمانێكی تر لە ڕووی چەندێتی و چۆنیەتییەوە دەگۆڕێن، لەگەڵ هەموو جیاوازییەكانیشدا هەندێك لە یاسا فۆنۆلۆجییەكان لە زۆربەی زمانەكاندا وەك یەك دەبینرێن، بۆیە لێرەدا ئاماژە بە

گرنگترین ئەو یاسایانە دەکەین، بەتایبەت ئەوانەی کە زیاتر پەیوەندی نێوان هەردوو ئاستی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجی دەردەخەن و ڕۆڵیان هەیە لە هاتنەئارایی گۆڕانی مۆرفۆفۆنیمی، کە بریتین لە:

1-4-1/ وێکچوون[3] (assimilation)

بریتییە لە هاوشێوەبوونی دەنگەکان، ڕوونتر بڵێین، هەر دەنگێك لە ڕووی نیشانە دەنگییەکانەوە خاوەنی کۆمەڵە سیمایەکە، هەر کاتێك دەنگێك بە کاریگەری دەنگێکی دراوسێی، یەکێك یان چەند سیمایەکی گۆڕا بۆ سیمای دەنگەکەی دراوسێی، دەگوترێت وێکچوون ڕوویداوە، واتە لە وێکچووندا ((دەنگێك دەگۆڕێت بۆ ئەوەی لە دەنگەکەی دراوسێی بچێت))(طالب حسين على، 1989، 49)). بەواتایەکی تر لەم جۆرە گۆڕانەدا ((دوو دەنگی جیا، لەیەك نزیکدەبنەوە بۆ ئەوەی جوڵانەوەی ماسولکەکان کەمتر بەکاربێت))(محەمەد مەعروف فەتاح، 2010، 46).

لە فۆنۆلۆجی بەرهەمهێناندا ((وێکچوون بە سودوەرگرتن لە چەمکی کۆپیکردنی نیشانە دەنگییەکان وێناکراوە، واتا یەکە دەنگییەکان، سیما دەنگییەکانی دراوسێیان کۆپیدەکەن))(عاليه كرد زعفرانلو و دیگران، 1392، 155).

لە وێکچووندا کاتێك گۆڕان یان کۆپیکردن ڕوودەدات، یان دەنگەکەی پێشەوە کاردەکاتە سەر دەنگەکەی دواوەی و دەیگۆڕێت، یان بە پێچەوانەوە دەنگەکەی دواوە کاردەکاتەسەر دەنگی پێش خۆی و وەکو خۆی لێدەکات.

2-4-1/ وێکنەچوون[4] (dissimilation)

هەندێکجار یاسا زمانییەکان ڕێگە بە هەندێك ڕیزبوونی دەنگی دەدەن کە گۆکردنیان پێکەوە دەبێتە مایەی ناڕێکی و ناهەماهەنگی، لەم کاتەدایە یەکێك لە دەنگەکان سیمای خۆی لەدەستدەدات یان دەنگێك دێتەناوەوە یان دەنگێك تیادەچێت بۆئەوەی ڕێگە لەو ناڕێکی و ناهەماهەنگییە بگیرێت، بەم دیاردەیە دەگوترێت وێکنەچوون، کەواتە ((وێکنەچوون، یاسایەکە تیایدا سیمایەکی دەنگی دەگۆڕێت تاوەکو لەگەڵ سیما دەنگییە دراوسێکەی جیابکرێتەوە))(جوليا.اس.فالك، 1387، 67).

واتا لە وێکنەچووندا ((دوو دەنگی لەیەکچوو دووردەکەونەوە لە یەکتری بەوەی یەکێکیان واز لە تایبەتییەکی خۆی دەهێنێت بۆ سەرلێ تێکنەدان))(محەمەد مەعروف فەتاح، 2010، 46)

ئەگەرچی وێکنەچوون بە بەراورد بە وێکچوون کەمتر ڕوودەدات، بەڵام لە هەموو زمانێکدا بەرچاودەکەوێت، بۆ نموونە لە زمانی کوردیدا بەم شێوەیە بەرچاودەکەوێت:

پاش + شێو > پارشێو

پاش + سەنگ > پارسەنگ

هەروەها لە زمانی فارسیشدا بەهەمان شێوەیە، بۆ نموونە وشەیەکی وەکو (خنسند) لە دوو برگە پێکهاتووە، لە هەردووکیاندا دەنگی (ن) هەیە، بۆیە کاتێك دەچنە پاڵ یەك، دەنگی (ن) لە برگەی یەکەم دەگۆڕێت بۆ (ر)، بەم شێوەیە :(مهری باقری، 1392، 127)

خنسند > خرسند

یان لە وشەی (سرسك)دا، فۆنیمی (س) لە برِگەی دووەمدا گۆڕاوە بۆ دەنگی (ش) و بووە بە (سرشك)،(مهری باقری ، 127)

3-4-1/ هاتنەناوەوەی دەنگ (insertion)

مەبەست لە پەیدابونی دەنگ ئەوەیە هەندێجار لە ئەنجامی دانەپاڵی دەنگەکان بۆ پێکهێنانی وشە، هاتنی دوو دەنگی هاوشێوە ڕێگەپێدراو نییە، بۆیە دەنگێك پەیدادەبێت بۆ جیاکردنەوەی دەنگە هاوشێوەکان، ڕوونتر بڵێن ((هەندێکجار لەئەنجامی کۆبوونەوەی ڕیشەی وشە و پاشگرێك، دەنگێکی نویٚ دێتەکایەوە بۆ جیاکردنەوەی ڤاوڵەکان))(محەمەد مەعروف فەتاح ، 2011، 120).

بۆ نموونە :

برا + ان برایان (کوردی)

چارپا + ان چارپایان (فارسی)

4-4-1/ تیاچوونی دەنگ (elision – deletion)

بە پێچەوانەی پەیدابوونی دەنگەوە، لەکاتی بەیەکگەیشتنی دوو دەنگی هاوشێوە، زۆرجار یەکێکیان لەناودەچێت، واتە دیاردەی تیاچوونی دەنگ ((دیاردەیەکە تیایدا دەنگێك یان چەند دەنگێك لە زنجیرەی ئاخاوتندا تیادەچێت، دیارە هۆکاری ئەم تیاچوونەش کەم ماندووکردن و ئاسانکارییە لە کردەی ئاخاوتندا))(شهلا فتحی بروجنی، 1392، 45). بۆ نموونە :

زامدار > زامار

چاککردن > چاکردن

هەرمیٚ + ەکە > هەرمیٚکە

مامۆستا+ ەکە > مامۆستاکە

دیاردەی تیاچونی دەنگ لە زمانی فارسیشدا دابەشبووە بۆ سیٚ جۆر، ئەویش بە پشتبەستن بە جێگای تیاچوونەکە ((لە زمانی فارسیدا لە سیٚ لای وشەوە دیاردەی تیاچوونی دەنگ ئەنجامدەدرێت، ئەوانیش پاش و پێش و ناوەڕاستی وشەیە))(محمد حسینی معصوم و تکتم حسینی، 1392، 132)، بەم شێوەیە :

اشتر > شتر

اسپند > سپند

اناب > ناب

دستبند > دسبند

بنشینم > بشینم

چنیدم > چیدم

دست > دس

چ قدر > چ قد

5-4-1/ ئاوێتەبوونی دەنگی (fusion)

بە درووستبوونی فۆنیمێکی تازە لە ئەنجامی لێکدان و تێکەڵکردنی دوو فۆنیمی جیاواز دەگوترێت تەبایی دەنگیی، واتە لە تەبایی دەنگیدا (دوو دەنگ یان زیاتر دەچنەسەر یەك بە تایبەتی لە کۆتایی وشەدا و دەنگێکی جیاواز دەهێننەئاراوە، کە ناچێتەسەر هیچ کامیان)(محەمەد مەعروف فەتاح، 2011، 121)، بۆ نموونە:

قاپی + ەکە > قاپێکە (ی + ە > ێ)

ئەگەر سەرنج لە نموونەکە بدەین دەبینین فۆنیمی /ێ/ لە ئەنجامی تێکەڵبوونی هەردوو فۆنیمی /ی/ و /ە/ەوە درووستبووە.

لە یاسای تەباییدا ((هەندێکجار هەردوو دەنگەکە ڕیکدەکەون و یەکێکیان دەمێنێتەوە لەبری هەردووکیان، ئەم دیاردەیەش لە زمانی کوردیدا زۆر بڵاوە، بەتایبەت کە بزوێنێکی کورت و بزوێنێکی درێژ دەچنەسەر یەك، ئاسایی درێژەکە دەمێنێتەوە و هەردوکیان دەنوێنێ))(محەمەد مەعروف فەتاح، 2011، 121) بۆ نموونە:

ئێوارە + ان > ئێواران

بەردەکە + ان > بەردەکان

لە دوێنێ + ەوە > لە دوێنێوە

2/ داڕشتە مۆرفۆفۆنیمییەکان

پشتبەستن بە بنەما تیۆرییەکان، ڕاستییەك بەرجەستە دەبێت، کە مۆرفۆفۆنیم دەشێت تاکە فۆنیمێك یان چەند فۆنیمێك بێت و لە پێکهاتەی مۆرفۆلۆجی و سینتاکسدا ڕۆڵ ببینن، لەم ڕوانگەیەوە دەگوترێت: هەموو ئەو گۆڕانە فۆنۆلۆجیانەی بەسەر مۆرفیمە بەندە ڕێزمانیو وشەداڕێژەکاندا دێن بەدیهێنەری مۆرفۆفۆنیمەکانن، کە هەردوو لایەنی گەردانکردن (Inflection) و داڕشتن (Derivation) لەخۆدەگرێت.

ئەو پۆلەی بە (Inflectional) ناسراون لە چوارچێوەی فرێز و ڕستەکاندا دەربڕی تایبەتێتی پۆلە ئاخاوتنەکانن، بە هەردوو ئاراستەی پۆلی ناو و پۆلی کردار، بەواتایەکی تر گیرەکە ڕێزمانییەکان، ئەو گیرەکانەن، کە ئەرکی ڕێزمانی بەجێدەهێنن و ناچنە ناو پێکهاتەی فەرهەنگی وشەوە، ئەم مۆرفیمانە پۆلێکی داخراون، لە هەر زمانێکدا ژمارەیان سنوردار و دیاریکراون (شیروان حسین احمد، 2014، 12) بەواتا خودی ئەرکە ڕێزمانییەکان سنوردارن، بۆیە لەم توێژینەوەیەدا تەنها بەراوردی مۆرفۆفۆنیمەکان لە ئەرکە هاوبەشەکاندا دەخرێنەڕوو:

2-1/ بەراوردی داڕشتە مۆرفۆفۆنێمییەکان لە مۆرفێمە ڕێزمانییەکانی زمانی کوردی و فارسیدا

لەم بەشەدا بەراوردی مۆرفۆفۆنیمە هاوبەش و جیاوازەکانی نێوان هەردوو زمانەکە دەکرێت.

2-1-1/ هاوبەشییەکانی نێوان زمانی کوردی و فارسی:

1-1-1-2/ مۆرفێمی بەندی تاك و كۆ

لە زمانی كوردی و فارسیدا مۆرفێمێكی بەندی دیار و ئاشكرا نییە بۆ گەیاندنی تاكییەتی ناو، بەزۆری یان لە ڕێگەی هەندێك نیشانەی سەربەخۆوە ئەنجامدەدرێت، یان بە بۆچوونی هەندێك لە زمانەوانان مۆرفێمی سفر وەك تاكە مۆرفێمی گەیەنەری چەمكی تاك لەقەڵەم دەدرێت. بەم شێوەیە :

كوردی	فارسی
منداڵ	بچە
یاریزان	بازیكن

بەڵام گەیاندنی چەمكی كۆ لە ڕێگەی مۆرفێمی بەندەوە لە هەردوو زمانەكەدا زۆرترین هاوڕایی لەسەرە و هەمووان كۆكن لەسەر بوونی، هەندێك لەو مۆرفێمانە لە هەردوو زمانەكەدا هاوبەشن، وەك مۆرفێمی (-ان، -ها، -ات، ین)[5] بەم شێوەیە :

	كوردی	فارسی
ان /	مامۆستاكان	معلمان
ها /	ساڵها	سالها
ات /	باخات	انتخابات
ین /	چەندین	محققین

هەریەكە لەو مۆرفێمە هاوبەشانەش بە كاریگەری هۆكاری فۆنۆلۆجی چەند ئەلۆمۆرفێكی تریان لێدەبێتەوە، بەهۆی هاوشێوەی سیستەمی فۆنەتیكی هەردوو زمانەكە، زۆرێك لە ئەلۆمۆرفەكانیش هاوبەشن، بەتایبەتی ئەلۆمۆرفی (-وان، -یان، -جات). بەم شێوەیە :

	كوردی	فارسی
وان /	مێرووان	گیسوان
یان /	مامۆستایان	دانشجویان
جات /	میوەجات	سبزیجات

بەم پێیە دەتوانین بڵێین هەریەكە لە (ها، ات، ین، وان، یان، جات) یەكەی مۆرفۆفۆنێمی هاوبەشی نێوان هەردوو زمانی كوردی و فارسیین.

2-1-1-2/ مۆرفێمی بەندی ناسراوی

زمانی كوردی و فارسی لە ڕوانگەی گەیاندنی چەمكی ناساندن لە ڕێگەی مۆرفێمی بەندەوە كەمترین هاوبەشییان هەیە و تەنها مۆرفێمی (ە) هاوبەشە لە نێوانیاندا، ئەمە لە كاتێكدایە، كە ئەم مۆرفێمەش كەمترین چالاكی هەیە لە هەردوو زمانەكەدا، بەتایبەت لە زمانی فارسیدا، چونكە ئەم مۆرفێمە لە زمانی فارسیدا زیاتر تایبەتە بە زمانی ئاخاوتنەوە، نەك زمانی ستاندارد. لە زمانی كوردی (كرمانجی خواروو)شدا بە كورتكراوەی مۆرفێمی (ەكە)ی ناسراوی دادەنرێت.بەم شێوەیە :

	کوردی	فارسی
ە /	کوڕە هات	پسره آمد
	کچە یاری دەکات	دختره بازی میکند

2-1-1-3/ مۆرفێمی بەندی نەناسراوی

خاڵی هاوبەشی نێوان زمانی کوردی و فارسی لە گەیاندنی چەمکی نەناسراویدا، لایەنی مێژوویی یان بە واتایەکی تر ڕیشەی مێژوویی مۆرفێمی نەناسراوییە، چونکە ژمارە (یەك) سەرچاوەی دروستبوونی هەردوو مۆرفێمی (ێك)ی کوردی و مۆرفێمی (ێك)ی فارسییە(6)، دیارە ئەمەش تەنها تایبەت نییە بە زمانی کوردی و فارسییەوە، بەڵکو ((لە زۆربەی زمانەکاندا نیشانەی نەناسراوی هاوڕیشەیە لەگەڵ ژمارە (یەك)دا،))(محمد راسخ مهند، 1388، 86)، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە مۆرفێمی نەناسراوی لە هەردوو زمانەکەدا جگە لە گەیاندنی چەمکی نەناسراوی چەمکی تاکێتیش دەگەیەنێت.

خاڵێکی تری هاوبەشی نێوان زمانی کوردی و فارسی، بریتییە لە کورتکردنەوەی مۆرفێمی سەرەکی نەناسراویی، واتە مۆرفێمی (ێك)ی کوردی و مۆرفێمی (ێك)ی فارسی، بە شێوەیەك زۆربەی بۆچوونەکان لەگەڵ ئەوەدان، مۆرفێمی (ێ) کورتکراوەی مۆرفێمی (ێك)ە و مۆرفێمی (ی)ی فارسیش کورتکراوەی مۆرفێی (ێك)ە.بەم شێوەیە

	کوردی	فارسی
یەك /	یەك منداڵ	یێك بچە
ێ/ی /	کوڕێك	پسری

2-1-1-4/ مۆرفێمی بەندی دانە پاڵ (خستەسەر)

سەرەڕای هاوبەشی نێوان زمانی کوردی و فارسی لە ڕوانگەی سازکردن و چۆنیەی هاتنی مۆرفێمی خستنەسەر و بەستنەوەی دیارخەر و دیارخراو پێکەوە، هاوبەشییەکی زۆر هەیە لە نێوان فۆرمی مۆرفێمی خستنەسەری هەردوو زمانەکە لە ڕووی فۆنەتیکییەوە. بەم شێوەیە :

	کوردی	فارسی
ی /	خوێندکاری ژیر	دریای شیمال

لە هەردوو زمانی کوردی و فارسیدا ژینگەی فۆنۆلۆجی بە تایبەتی دوا دەنگی ناوە دیارخراوەکە ڕۆڵێکی زۆری هەیە لە بوونی فۆرمی جیاوازی مۆرفێمی خستنەسەر. بەم شێوەیە :

	کوردی	فارسی
ناوبەند+ م.دانە پاڵ /	دێیە گەورەکە	دهکدهِ بزرگ

لە هەردوو زمانەکەدا مۆرفێمی خستنەسەر ئەگەری دەرنەکەوتنی هەیە، بەتایبەتی کاتێك کە ناوە دیارخراوەکە بە جێناوی لکاو دیارخرابێت. بەم شێوەیە :

	کوردی	فارسی
ø /	کتێبەکەم	کتابَم

2-1-1-5/ مۆرفێمی بەندی بانگهێشت

کردەی بانگهێشت لە هەردوو زمانی کوردی و فارسیدا بەزۆری لە ڕێگەی ئامرازی بانگکردن و ئاوازی دەربڕینەوە ئەنجامدەدرێت و کەمتر لە ڕێگەی مۆرفێمی بەندەوە دەنوێنرێت، بەتایبەت لە زمانی فارسیدا، کە تەنها مۆرفێمی بەندی (ا-) لە گەیاندنی چەمکی بانگهێشتندا بەشدارە. بەم شێوەیە:

	کوردی	فارسی
ئەی/ ای /	ئەی هاوڕێ	ای دوست
ئاواز /	ئافرەت وەرە ئێرە	خانم بیا اینجا
ا/	پەروەردگارا	خدایا

2-1-1-6/ ئەسپێکت

دیارترین هاوبەشی لە نێوان ئەسپێکتەکانی کار لە زمانی کوردی و فارسیدا پەیوەستە بە شوێن و چۆنیەتی دەرکەوتنی ئەسپێکتەکان لەسەر کار، بە تایبەت ئەسپێکتی بەردەوامی، کە بە فۆرمی جیاوازەوە لە هەردوو زمانەکەدا حاڵەتی بەردەوامی دەنوێنێت.

	کوردی	فارسی
ڕابردووی بەردەوام	دەبرد	می برد
ڕانەبردوو	دەبەم	می برم
نەرێی ڕابردووی بەردەوام	نەدەبرد	نمی برد

یەکێکی تر لە ئەسپێکتە هاوبەشەکانی نێوان زمانی کوردی و فارسی، بریتییە لە ئەسپێکتی (ە) بەو جیاوازیەی کە لە زمانی کوردیدا بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ بەکاردێت، بەڵام لە زمانی فارسیدا بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ بەشداردەبێت لە پێکهاتەی کاردا، بەم شێوەیە:

کوردی	فارسی
زستان ساردە	زستان سارداست
خواردوومە	خوارده ام

2-1-1-7/ ڕووکار

گرنگترین خاڵی هاوبەشی نێوان هەردوو زمانەکە دابەشبوونی ڕووکارە بۆ سێ بەش کە ئەوانیش، هەواڵە ڕووکار و دانانە ڕووکار و فەرمانە ڕووکارە.

لە هەردوو زمانەكەدا فۆرمی مۆرفیمی بەندی كاری ڕابردووی ڕووت (سادە)ی هەواڵە ڕووكار مۆرفیمی سفرە، واتە دەرنەكەوتووە. بەم شێوەیە:

كوردی	فارسی
چوو	رفت
خوێند	خواند

لە هەردوو زمانەكەدا فۆرمی مۆرفیمی بەندی كاری ڕابردووی دووری هەواڵە ڕووكار لە چاوگی (بوون/بودن)ەوە وەرگیراوە، بەم شێوەیە:

كوردی	فارسی
كردبوو	كردەبود

لە هەردوو زمانەكەدا دەمكاتی ڕابردووی بەردەوام و ڕانەبردووی هەواڵە ڕووكار بەهۆی یەك مۆرفیمەوە دەنوێنرێت، ئەوانیش مۆرفیمی (دە) و مۆرفیمی (می)، وەك:

	كوردی	فارسی
ڕابردووی بەردەوام	دەفرۆشت	می فروخت
ڕانەبردوو	دەفرۆشم	می فروشم

فۆرمی كاری ڕانەبردووی دانانی و فەرمانە ڕووكار لە هەردوو زمانەكەدا لە ڕووی فۆرمەوە چون یەكە، ئەویش مۆرفیمی (ب / بِ) یە و دەچێتە پێش بناغەی كاری ڕانەبردوو، بەم شێوەیە:

	كوردی	فارسی
ڕانەبردووی دانانی	بڕۆم	برم
فەرمانە ڕووكار	بڕۆ	برو

لە هەردوو زمانەكەدا ئەگەر كارەكە ناسادەبوو، ئەگەری دەرنەكەوتنی نیشانەكانی ڕانەبردووی دانانی و فەرمانە ڕووكار لە ئارادان، بەم شێوەیە:

كوردی	فارسی
یارمەتی بدەم > یارمەتی دەم	كمك بكنم > كمك كنم
دەست پێبكە > دەستپێكە	اغازبكن > اغاز كن

2-1-1-8/ مۆرفیمی بەندی نەرێكردن

هاوبەشی نێوان زمانی كوردی و فارسی لە كردەی ناكردندا بە زۆری دەگەڕێتەوە بۆ فۆرمی مۆرفیمەكانی ناكردن، چونكە لە هەردوو زمانەكەدا مۆرفیمی ناكردن بریتییە لە (نە/ نَ) و (مە/ مَ) و مۆرفیمی ناكردنی كاری (بوون و هەبوون)یش لە هەردوو زماندا مۆرفیمی (نی)یە.

	کوردی	فارسی
نە/ نَ /	نەمکرد	نکردەام
مە/ مَ /	مەکە	مَکن
نی /	خوێندکار نیم	دانشجو نیستم

9-1-1-2/ مۆرفێمی بەندی تێپەڕاندن

کردەی تێپەڕاندن لە هەردوو زمانی کوردی و فارسیدا بە هۆی یەك مۆرفێمەوە ئەنجامەدرێت ئەویش مۆرفێمی (-ان)ە، ئەمەش دوای ئەوەی مۆرفێمی (-ن)ی چاوگ و (-د)ی مۆرفێمی کات لە کارە تێپەڕەکە دەکەیتەوە، ئەوەی دەمێنێتەوە مۆرفێمی (-ان)ی تێپەڕاندنە لە هەردوو زمانەکەدا، هۆکاری ئەم هاوبەشییەش ((دەگەڕێتەوە بۆ ڕەگ و ڕیشەی هاوبەشیان، چونکە ئەم چەمکە لە زمانی فارسی ناوەڕاستیشدا بە هۆی پاشگری (an-) گەیەنراوە))(شیروان حسين حمد، 2014، 206).بەم شێوەیە:

کوردی	فارسی		
ان /	ڕوخان	ڕوخاندن	رسیدن ← ڕساندن

10-1-1-2/ مۆرفێمی بەندی نادیاری

لێکچوونێکی ئەوتۆ نییە لە نێوان گەیاندنی چەمکی نادیاری لە زمانی کوردی و فارسی ئەمڕۆدا، چونکە لە زمانی فارسیدا چەمکی نادیاری لە ڕێگەی مۆرفێمی سەربەخۆوە دەگەیەنرێت، ئەمە لە کاتێکدایە کە لە زمانی کوردیدا لە ڕێگەی مۆرفێمی بەندی (-ر)ەوە دەگەیەنرێت، تاکە خاڵی هاوبەش پەیوەستە بە لایەنی مێژووییەوە، چونکە ((ئەم چەمکە لە فارسی کۆندا لە ڕێگەی مۆرفێمی (ya-) و لە فارسی ناوەڕاستدا لە ڕێگەی مۆرفێمی (ih-)ەوە دەگەیەنرا، دیارە مۆرفێمی (ر)یش بە گۆڕاوی هەمان مۆرفێمی نادیاریی فارسی کۆن و ناوەڕاست دادەنرێت))(محسن ابوالقاسمی، 1387). بەم شێوەیە:

	کوردی	فارسی کۆن
را / ya /	خورا	manya (اندیشەشدە)

11-1-1-2/ مۆرفێمی بەندی گەردانکردنی کردار

لە هەردوو زمانی کوردی و فارسیدا گەردانکردنی کار بە جێناوە لکاوەکان سپێرراوە، هەرچەند جیاوازی هەیە لە بەرکارهێنان و دەرکەوتنی جۆری جێناوە لکاوەکان لە زمانی کوردی و فارسیدا، بەڵام فۆرمی هەندێك لە جێناوەکان بە تایبەتی کەسی یەکەم و دووەم و سێیەمی تاکی کۆمەڵەی دووەم لە زمانی کوردی و جێناوی لکاوی بکەریی لە زمانی فارسیدا تا ڕادەیەك لەیەکدەچن، بەتایبەتی کەسی یەکەمی تاك و کورتکراوەی کەسی دووەمی تاك لە زمانی کوردی و فارسی و کەسی سێیەمی تاك کە مۆرفێمی سفرە لە زمانی کوردی و فارسیدا.وەکو:

	کوردی	فارسی
م /	هاتم	آمدم

ی / هاتیت/ی آمدید/ی

ø / هات آمد

هەرچەندە لە زمانی فارسیدا تەنها جێناوی لکاوی بکەریی ڕۆڵی هەیە لە گەردانکردنی کاردا، بەڵام کۆمەڵە جێناوێکی تریش هەیە لەو زمانەدا، زیاتر لە ڕۆڵێکی هەیە و بە چەند فۆرمێك دەردەکەوێت، کە بە تەواوەتی لە جێناوی لکاوی کۆمەڵەی یەکەمی زمانی کوردی دەچێت لە ڕووی فۆرمەوە بە تایبەتی کەسی یەکەم و دووەمی تاك و کۆ لە ئەرکی خاوەنێتیدا. بەم شێوەیە :

	کوردی	فارسی
م /	کتێبەکەم	کتابم
مان /	کتێبەکەمان	کتابمان
ت /	کتێبەکەت	کتابت
تان /	کتێبەکەتان	کتابتان

لە هەردوو زمانەکەدا هۆکاری فۆنۆلۆجی ڕۆڵێکی زۆری هەیە لە بوونی زیاتر لە یەك فۆرم بۆ بەشێکی زۆری جێناوەکان.

2-1-1-12/ بنەماکانی کار

کار لە زمانی کوردی و فارسیدا خاوەنی دوو بنەمایە، ئەوانیش بنەمای کاری ڕابردوو و بنەمای کاری ڕانەبردووە. لە هەردوو زمانەکەدا بنەمای کاری ڕابردوو بە لابردنی (ن)ی چاوگ سازدەکرێت. وەکو:

کوردی	فارسی
بردن > برد	بُردن > بُرد
خواردن > خوارد	خوردن > خورد

لە هەردوو زمانەکەدا بۆ دۆزینەوەی بنەمای کاری ڕانەبردوو زیاتر لە یەك ڕێگا هەیە، ئەوانیش ڕێگای بنەڕەتی و ڕێگای ناوازە و کارە لە یاسابەدەرەکانە.

لە هەردوو زمانەکەدا کارە لە یاسابەدەرەکان کاتێك ڕەگی ڕانەبردوویان لێدروستدەکرێت، چەندین گۆڕانی دەنگی لە نێوان دەنگە پێکهێنەرەکانیدا دروستدەبێت، کە بە دیاردەیەکی مۆرفۆفۆنیمی لە قەڵەم دەدرێن.

2-2/ جیاوازییەکانی نێوان زمانی کوردی و فارسی

2-2-1/ مۆرفێمی بەندی تاك و کۆ

سەرەڕای هاوبەشییەکی زۆر لە نێوان هەردوو زمانی کوردی و زمانی فارسیدا، بەڵام بەهۆی سەربەخۆیی هەردوو زمانەکە، بەشێك لە مۆرفێمە بەندەکان تایبەتن بە زمانێك و لە زمانەکەی تردا بوونیان نییە، بۆ نموونە ئەلۆمۆرفەکانی (-گەل، -هات، -وات، -ەها، -یەها) تایبەتن بە زمانی کوردی و لە زمانی فارسیدا نابینرێن، لەبەرامبەریشدا هەریەکە لە مۆرفێمەکانی (-گان، -ون، -ا، -یات) تەنها لە زمانی فارسیدا دەبینرێن و لە زمانی کوردیدا نین. بەم شێوەیە :

	کوردی	فارسی
هات /	میوەهات	-
وات /	سەوزەوات	-
ەها /	ساڵەها	-
یەها /	دەیەها	-
گەل /	مێگەل	-
گان /	-	رفتگان/ستارگان
ون /	-	روحانیون
یات /	-	دخانیات
ا /	-	موها

2-2-2/ مۆرفێمی بەندی ناساندن

زۆرترین جیاوازی لە گەیاندنی چەمکی ناساندن لە زمانی کوردی و فارسیدا بەدیدەکرێت، چونکە زمانی کوردی دوو مۆرفێمی بەندی سەرەکی هەیە ئەوانیش (-ەکە) و (-ە)یە و هەریەکە لەم مۆرفێمانەش بەهۆی ژینگەی فۆنۆلۆجی زۆرترین ئەلۆمۆرفیان هەیە، بەڵام لە زمانی فارسیدا ئەگەر مۆرفێمێکی بەندیش هەبێت بۆ گەیاندنی ئەم چەمکە، تەنها لە زمانی ئاخاوتندا دەبینرێت، یان لە رێگەی مۆرفێمێکی سەربەخۆی وەك (-را) وە دەناسرێتەوە. بۆ نموونە:

	کوردی	فارسی
ەکە /	کوڕەکە	پسر/پسره
ە /	کچە	دختر/دختره

3-2-2/ مۆرفێمی بەندی نەناسراوی

سەرەڕای لێکنزیکی فۆرمی مۆرفێمی نەناسراوی لە زمانی کوردی و فارسیدا، کەچی کەمترین هاوبەشی هەیە لە هۆکاری هاتنەئارای مۆرفێمەکان، چونکە لە زمانی کوردیدا زیاتر هۆکاری شێوەزاری یان ناوچەیی ڕۆڵیان هەیە لە بەدیهێنانی جیاوازی لە فۆرمی مۆرفێمەکاندا، بەتایبەت مۆرفێمی (-ەك)، بەڵام لە زمانی فارسیدا زیاتر هۆکاری فۆنۆلۆجی فاکتەری گۆڕینی شێوەی مۆرفێمەکانی نەناسراوییە، بەتایبەتی مۆرفێمی (-ای) و (-یی).

	کوردی	فارسی
ێك /	کوڕێك	پسری
یەك /	خانوویەك	خانەای/خونەای
ەك /	ژنەك	زنی
ی /	-	زنی

ای /	-	خونەای
یی /	-	دانشجویی

2-2-4/ مۆرفیمی بەندی دانە پاڵ

جیاوازی سەرەكی نێوان زمانی كوردی و فارسی، فۆرمی مۆرفیمی دانە پاڵە، چونكە لە زمانی فارسیدا مۆرفیمی دانە پاڵ لە شێوەی (كسرەی عەرەبی) دا دەردەكەوێت، واتە لە ڕێنووسدا هیچ نیشانەیەكی نییە، بەلاَم لە زمانی كوردیدا دوو مۆرفیمی سەرەكی وەك (ی) و (ە) هەیە بۆ گەیاندنی ئەم چەمكە.

خاڵێكی تری جیاوازی نێوان زمانی كوردی و فارسی سروشتی دیارخەر و دیارخراوە، واتا لە زمانی كوردیدا بە پێی سروشتی ناوە دیارخراوەكە لەوانە ناسراوی و نەناسراوی و تاك و كۆ و گشتی و تایبەتی فۆرمی مۆرفیمی دانە پاڵ ئەگەری گۆڕینی هەیە لە (ی)ەوە بۆ (ە) و (∅)، بەلاَم لە زمانی فارسیدا زیاتر گۆڕانەكان پەیوەستن بە ژینگەی جیاوازی فۆنۆلۆجییەوە، واتا دوادەنگی ناوە دیارخراوەكە بڕیار لەسەر وەرگرتنی جۆری مۆرفیمەكە دەدات.

	كوردی	فارسی
ی /	گوڵی سور	گولِ سرخ
	كتێبێكی تازە	كتابِ تازەای
ە /	گوڵەسورەكە	آن گولِ سرخ
ـِ /	ژنی باش	زنِ خوب
	مرۆڤی چاك	آدمِ خوب

2-2-5/ مۆرفیمی بەندی بانگهێشت

گرنگترین جیاوازی كردەی بانگهێشت لە زمانی كوردی و فارسیدا هۆكاری هاتنەئارا و دەركەوتنی مۆرفیمەكانی ئەم بوارەیە، چونكە لە زمانی كوردیدا شێوە جیاوازەكانی مۆرفیمی بانگهێشت بۆ سروشتی ناوەكە بەپێی ڕەگەز و ژمارە دەگەڕێتەوە نەك هۆكاری فۆنۆلۆجی، كەچی لە زمانی فارسیدا مۆرفیمی (-ا) وەك تاكە مۆرفیمی ئەم بوارە، یەك ئەلۆمۆرفی هەیە، ئەویش مۆرفیمی (-یا)یە كە بەهۆی ژینگەی فۆنۆلۆجی یان بە دیاریكراوی بەهۆی دوادەنگی ناوە بانگكراوەكەوە پەیدابووە.

	كوردی	فارسی
ە /	باوكە وەرە	پدر بیا
ێ /	خوشكێ وەرە	خواهر بیا
ینە/	كوڕینە تێبكۆشن	پسرها/ پسران كوشش بكن
ا /	پەروەردگار/خودایا	پروردگارا/خدایا
یا /	سەعدی	سعدیا

2-2-6/ ئەسپێكت

جیاوازی سەرەکی لە گەیاندنی ئەم چەمکە سینتاکسییەی کار لە زمانی کوردی و فارسیدا تایبەتە بە گەیاندنی چەمکی ماوەی ڕوودان لە هەردوو زمانەکەدا، کە سود لە ئەسپێکت وەردەگرێت. بەم شێوەیە:

کوردی / دە، ەفارسی/ می، ە

خاڵێکی سەرنجڕاکێش لە جیاوازی نێوان ئەسپێکت لە زمانی کوردی و فارسیدا بریتییە لە نەهاتنی ئەسپێکتی (دە) لە ڕانەبردووی نەرێی زمانی کوردی و هاتنی لە زمانی فارسیدا، واتا کاتێك کاری ڕانەبردوو لە زمانی کوردیدا مۆرفیمی ناکردن وەردەگرێت، مۆرفێمەکە دەچێتە شوێنی ئەسپێکتی (دە)، بەڵام لە زمانی فارسیدا مۆرفێمی ناکردن دەچێتە پێشەوەی کارەکە و ئەسپێکتەکە وەکو خۆی دەمێنێتەوە، بەم شێوەیە:

کوردی	فارسی
دەبەم > نابەم	می برم > نمی برم
کتێبێك دەکڕم	کتابِ می خرم
کتێبێك ناکڕم	کتابِ نمی خرم

2-2-7/ ڕووکار

ئەگەرچی هەردوو زمان خاوەنی سێ ڕووکارن، بەواتا دەربڕین دەشێت دڵنیایی یان دوودڵی یان فەرمان و داخوازی لەخۆبگرێت چ لە ڕابردوو یان ڕانەبردوودا، لە دەمکاتە جیاوازەکاندا، جگە لەو جیاوازییەی، کە لە ڕووی ژمارەوە لە نێوان هەردوو زمانەکەدا هەیە، چونکە دەمکاتەکانی زمانی فارسی زۆرترە لە زمانی کوردی بەتایبەت لە ڕابردووی هەواڵە ڕووکاردا. ئەوەی جێی سەرنجە زمانی کوردی جگە لە فۆرمی (دە) فۆرمی (ئە)ش بەکاردێنێت، چ لە ڕابردووی بەردەوام یان ڕانەبردوودا بێت، بەواتا ڕووکارەکان فۆرمە پێکهێنەرەکانیان دەیاننوێنن:

1. ڕابردوو

أ.هەواڵە ڕووکار/ کـڕیـم، دەمـکـڕی – کـڕیومە – کـڕیـبـووم (کوردی)

خریدم، می خریدم – خریدەام – خریدە بودم (فارسی)

ب.دانانە ڕووکار/ کڕییام/کڕیووبام، بکڕییام/ بمکڕیایە، کڕییم/کڕیبێتم(کوردی)

خریدەباشم، داشتم می خریدم(فارسی)

ئاسایی کاری، داخوازی و فەرمان بۆ ئایندەیە و لە ڕابرووردا نییە.

	کوردی	فارسی
2. ڕانەبردوو	دە، ئە	می
	دەڕۆم/ئەڕۆم	می روم

هاوکات لە دانانە ڕووکارو فەرمانە ڕووکاردا، ئەگەرچی فۆرمی نیشانەی سەرەکی ئەم ڕووکارە لە هەردوو زمانەکەدا مۆرفیمی (ب)یە، بەڵام دەنگی یەکەمی ڕەگەکان ڕێگە بۆ گۆڕینی فۆرمی (ب) لە فارسیدا دەڕەخسێنن وەك لە نموونەکاندا تێبینی دەکرێت.

	کوردی	فارسی
ڕانەبردووی دانانی	بکرم	بِخرم (بِ)
	بخۆم	بُخورم (بُ)
	بێم	بیام (بی)
فەرمانە ڕووکار	بنوسە	بِنویس (بِ)
	بڕۆ	بُرو (بُ)
	بێ	بیا (بی)
	بخۆ	بُخور

2-2-8/ مۆرفێمی بەندی نەرێکردن

دیارترین جیاوازی کردەی ناکردن لە زمانی کوردی و فارسیدا دەگەڕێتەوە بۆ چۆنیەتی بەکارهێنان و دەرکەوتنی مۆرفێمەکە، چونکە لە زمانی کوردیدا بە پێی ڕووکار و دەمکاتەکان جۆری مۆرفێمەکە دەگۆڕێت، بەڵام لە زمانی فارسیدا سەرەکیترین مۆرفیمی ناکردن بریتییە لە مۆرفێمی (-نَ) کە بۆ هەموو دەمکاتەکان بەکاردێت و بە پێی ژینگەی فۆنۆلۆجی فۆرمی مۆرفێمەکە دەگۆڕێت.

	کوردی	فارسی
نە / ڕابردوو	نەخوارد	نَخورد
نا / ڕانەبردوو	ناخۆم	نَمیخورمَ
مە / داخوازی	مەخۆ	نَخور

2-2-9/ مۆرفێمی بەندی تێپەڕاندن

جگە لە مۆرفێمە هاوبەشەکانی (-ان)ی تێپەڕاندن و (-د)ی کات و (-ن)ی چاوگ کە لە پێکهاتەی کارێکی تێپەڕی هەردوو زمانەکەدا دەبینرێن، هەندێك بۆچوون هەیە لە زمانی فارسی دا ئاماژە بۆ بوونی مۆرفێمی (-انیدن) و (-انی)ی دەکەن بۆ گەیاندنی ئەم چەمکە، لە ڕاستیدا فۆرمی (انیدن) بۆ ئەوەیە کە کاری تێپەڕ جارێکی تر تێپەڕێنرێت، خودی ئەم کردەیە لە کوردیشدا بەدیدەکرێت، بۆنموونە:

	کوردی	فارسی
انیدن /	-	او اسب را دوانید
انی /	-	تو خونەرا می سوزانی
	خواردنەکەی دەرخواردی منداڵەکە دا	غذا را بە بچە خورانید

خاڵێكی تری جیاواز لە نێوان هەردوو زمانەكە ئەوەیە كە هەندێكجار لە زمانی كوردیدا بە هۆكاری فۆنۆلۆجی گۆڕان لە فۆرمی كارەكەدا ڕوودەدات، كاتێك مۆرفێمی (-ان)ی دەچێتەسەر، ئەمە لە زمانی فارسیدا نابینرێت.

جیاوازی فۆرمی مۆرفێمی تێپەڕاندن لە زمانی كوردیدا بە پێی ڕابردوو و ڕانەبردوو دەگۆڕێت، لە كاتێكدا لە زمانی فارسیدا بۆ ڕابردوو و ڕانەبردوو یەك مۆرفێم هەیە ئەویش (-ان)ە.

	كوردی	فارسی
ڕابردوو/	دەی سوتاند (ان)	می سوزاند
ڕانەبردوو/	دەسوتێنم (ێن)	می سوزانم

2-2-10/ مۆرفێمی بەندی نادیاری

گرنگترین جیاوازی لە چۆنیەتی گەیاندنی ئەم چەمكە ئەوەیە كە زمانی كوردی لە ڕێگەی مۆرفێمی بەندەوە ئەم كردەیە ئەنجامدەدات، بەڵام لە زمانی فارسیدا لە ڕێگەی كاری یاریدەدەرەوە ئەنجامدەدرێت، هەرچەند بە شێوەیەكی ناڕاستەوخۆ مۆرفێمی بەندی (-ە)ش بەشدارە لە پێكهاتەی كاری نادیاریدا.

كوردی	فارسی
خورا (ر)	-
-	خوردەشود

2-2-11/ مۆرفێمی بەندی گەردانكردنی كردار

گرنگترین جیاوازی لە نێوان ئەم دوو زمانەدا جۆر و دەركەوتنی جێناوە لكاوەكانە، چونكە زمانی كوردی زیاتر لە یەك كۆمەڵە جێناوی هەیە بۆ ئەم چەمكە، بەڵام لە زمانی فارسیدا تەنها كۆمەڵە جێناوی بكەریی ئەم ئەركەی پێ سپێرراوە.

	كوردی	فارسی
A	ڕۆشتم ڕۆشتین	رفتم رفتیم
	ڕۆشتیت ڕۆشتن	رفتی رفتند
	ڕۆشت ڕۆشتن	رفت ø رفتند
B	خوێندم خوێندمان	خواندم خواندیم
	خوێندت خوێندتان	خواندی خواندید
	خوێندی خوێندیان	خواند ø خواندند

2-2-12/ بنەماكانی كار

دیارترین جیاوازی نێوان زمانی كوردی و فارسی لە گۆڕینی بنەمای كاری ڕابردوو بۆ ڕانەبردوو لە كارە لەیاسابەدەرەكاندایە، واتا لە گۆڕینی دەنگێكە بە دەنگێكی تر، ئەمەش پەیوەستە بە لایەنی فۆنۆلۆجییەوە بە تایبەتی سیستەمی فۆنۆتاكتیكی و گونجان و نەگونجانی دەنگەكان لەگەڵ یەكتریدا، كە خۆی لە توانای پێكەوەهاتنی دەنگەكاندا

دەبینێتەوە و سەرەنجام تیاچوون یان گۆڕینی دەنگێك بە دەنگێکی تری لێدەکەوێتـەوە، بۆ نموونە لە زمانی کوردیدا دەنگی (ش) دەگۆڕێت بۆ (ژ)، یان دەنگی (س) دەگۆڕێت بۆ (ز)....هتد، بە پێچەوانەوە لە زمانی فارسیدا دەنگی (خ) دەگۆڕێت بۆ (ز)، و دەنگی (ش) دەگۆڕێت بۆ (ر)[7].

	کوردی	فارسی
ش > ژ	کوشت > کوژ	
س >ز	پاراست > پارێز	
خ > ز	-	گریخت > گریز
ش > ر	-	انباشت > انبار

3/ داڕشتە مۆرفۆفۆنێمییەکان لە مۆرفێمە وشەداڕێژەکانی زمانی کوردیدا

لەم بەشەدا هاوبەشێتیو جیاوازی مۆرفۆفۆنیمە داڕێژەکان بەراورد دەکرێن، واتە ئەو پۆلەی بە (Derivational) دەناسرێن، کە ئەرکی داڕشتنی وشەی فەرهەنگی نوێ بەواتـای نوێ دێننە ئاراوە و گۆڕینی پۆلی ڕێزمانی وشە و دیاریکردنی پەیوەندی واتـایی لە بچوککردنەوەی ناو و ڕێژەی ئاوەڵناوەکاندا بەرجەستە دەکەن.

پرۆسەی وشە دروستکردن لە زمانی کوردیدا خۆی لە وشەی داڕێژراو و لێکدراودا دەبینێتەوە کە بۆ پۆلە ڕەگەزییە فەرهەنگییەکانی وەك (ناو، ئاوەڵناو، کردار) دەگەڕێنەوە، هەریەکە لەم وشانە لە ڕێگەی یاسای تـایبەتییەوە دێنەئاراوە و بە چەندین پرۆسەی جۆراوجۆر، لێکسیمی نوێ بەرهەمدێنن[8]. بەڵام زۆرجار لە جێبەجێکردنی ئەم پرۆسانەدا چەندین ڕێگری دێنەئاراوە[9]، یەکێك لەو ڕێگریانە، ڕێگری فۆنۆلۆجییە، مەبەست لە ڕێگری فۆنۆلۆجی ئەوەیە زۆرجار لە ئەنجامی یەکخستنی مۆرفێمەکان بۆ درووستکردنی وشەی نوێ، ژینگەی فۆنۆلۆجی ئەو یەکە زمانییە دەبێتە ڕێگر لەبەردەم یەکگرتنی کەرەستەکاندا، بۆیە ناچار چەندین گۆڕانی فۆنۆلۆجی لە فۆرمی یەکەکەدا ڕوودەدات بۆ ئەوەی لەگەڵ سیستەمی فۆنۆلۆجی یان فۆنۆتـاکتیکی ئەو زمانەدا بگونجێت، ئەم گۆڕانکاریانەش بە پێی هەلومەرج و یاساکانی زمان ڕێگە پێدراون، بەڵام ئەوەی لێرەدا گرنگە و پێویستە ئاماژەی بۆ بکرێت ئەوەیە: گۆڕانە فۆنۆلۆجییەکان لە (گیرەکە وشەداڕێژەکان) بە بەراورد بە (گیرەکە وشەگۆڕەکان) کەمتر ڕوودەدات، بەواتـایەکی تر ((ئەم گۆڕانانە زۆرتر لەگەڵ فۆنۆلۆجی شکانەوەدا ڕوودەدەن و بەو هۆیەشەوە زۆرکات ئەلۆمۆرفەکان دێتەئاراوە))(نەرمین عومەر ئەحمەد، 2010، 66)، چونکە زۆربەی کات گیرەکە وشەداڕێژەکان فۆنێمی یەکەمیان فۆنێمێکی کۆنسۆنانتە، ئەمەش وایکردووە بتوانن بە ئاسانی بە بناغەکەوە بلکێن، چونکە ((یاساکانی وشەداڕشتن لە کاتێکدا دەکەونە ژێر کاریگەری فۆنۆلۆجییەوە کە ناڕێزمانی دەرکردەکانیان بە شێوەیەکی تـایبەت پشت بە فۆرمی فۆنۆلۆجی بناغەکە دەبەستێت))(نەرمین عومەر ئەحمەد، 2010، 19)، واتـا دوا دەنگ یان فۆرمی فۆنۆلۆجی بناغەکە بڕیار لەسەر دروستی و نادروستی ڕێزمانیی یەکە دروستکراوەکە دەدات، ئەمە جگە لەوەی زۆرجار گیرەکە وشەداڕێژەکان بە زیاد لەیەك فۆرمەوە دەردەکەون، بۆ ئەوەی خۆیان لەگەڵ فۆرمی فۆنۆلۆجی بناغەکەدا بگونجێنن، بۆ نموونە گیرەکی (-ەوان) و (-وان) بە ئاسانی خۆیان دەگونجێنن لەگەڵ ئەو بناغەیەی کە وەریاندەگرن، بە شێوەیەك ئەگەر بناغەکە کۆتـایی بە دەنگێکی

كۆنسۆنانت هاتبوو، گیرەكی (-ەوان) وەردەگریت، بەلام ئەگەر كۆتایی بە دەنگێكی ڤاولْ هاتبوو گیرەكی (-وان) وەردەگریت، بەم شێوەیە:

باخ + ەوان > باخەوان

مەلە + وان > مەلەوان

دەریا + وان > دەریاوان

3-1/ بەراوردی دارشتە مۆرفۆفۆنێمییەكان لە مۆرفێمە وشەدارێژەكانی زمانی كوردی و فارسیدا

پیادەكردنی ئەو یاسا فۆنۆلۆجییانەی لە ئەنجامی لێكدانی مۆرفێمە بەندە وشەدارێژەكان و بناغە یان بنكەكەیەوە بەدەستدێت بۆ دروستكردنی وشەی دارێژراو و لێكدراو لە هەردوو زمانی كوردی و فارسیدا بەهۆی ئەو هاوبەشییە زۆرەی لە نێوان هەردوو زماندا هەیە بەرادەیەكی زۆر لەیەك دەچن و لە هەردوو زمانەكەدا بە رێژەی جیاواز ئامادەییان هەیە، هەر ئەم جیاوازییەش لە رێژەی بەكارهێنانی یاسایەك لە یاساكان لە نێوان یەكێك لەو زمانانەدا دەتوانێت ببێتە خالی جیاوازی نێوان زمانەكان، بە واتایەكی تر، بوون و نەبوونی یەكێك لە یاساكان و كەمتر بەكارهێنانی یاسایەك لە زمانێكیاندا دەبێتە كەرەستەی بەراوردی نێوان هەردوو زمانەكە.

كەواتە بەو پێیەی زمانی كوردی و فارسی لە ئێستادا دوو زمانی جیاواز و لە دوو سنوری جیاوازدا بەكاردێن، خالی لێكچوون و جیاوازیش لە نێوانیاندا بەدیدەكرێت ، بەو جیاوازییەی كە خالە لێكچووەكان زۆر زیاترە لە خالە جیاوازەكان، لێرەدا خالی هاوبەش و جیاوازی نێوان هەردوو زمانەكە دەخەینەروو:

3-1-1/ هاوبەشی نێوان زمانی كوردی و زمانی فارسی

بوونی زمانی كوردی و زمانی فارسی لەیەك خێزانی زمانیی وایكردووە لێكچوونێكی دیار هەبێت لە نێوانیاندا، هۆكاری ئەم لێكچوونەش جگە لە هاورێشەیی و هاوبەشیی مێژووی دەركەوتنی هەردوو زمانەكەدا، پەیوەستە بە لێكنزیكی و بەریەككەوتنی قسەكەرانی هەردوو زمانەكە. ئەم لێكچوونەش تەنها لایەنێك لە لایەنەكانی ناگرێتەوە بەلكو هەموو ئاستە جیاوازەكانی زمان دەگرێتەوە.

لە روانگەی مەبەستی توێژینەوەكەوە، كە تایبەتە بە گۆرانە فۆنۆلۆجییەكانی مۆرفێمە وشەدارێژەكانی هەر دوو زمانەكە، گرنگترین خالە هاوبەشەكانی نێوان هەردوو زمانەكە لە چەند خالێكدا دەخرێنەروو:

1- پرۆسە مۆرفۆلۆجییەكان

مۆرفۆلۆجی وشە دروستكردن لە هەردوو زمانەكەدا بە بەرهەمترین پرۆسەیە بۆ بەرهەمهێنانی وشەی فەرهەنگی، بە واتایەكی تر زۆربەی وشە فەرهەنگییەكانی هەردوو زمانەكە لە رێگەی لێكدانی مۆرفێمەكان (مۆرفێمی سەربەخۆ و لاگر) دێنەئاراوە و خۆیان لە وشەی لێكدراو دارێژراودا دەبیننەوە. بۆ نموونە:

كوردی	فارسی
بلندگۆ	بلند گو

سەربەسەر	سَربە سَر
هاتوچۆ	رفت و ئامد
كوردستان	كردستان
خوێدان	نمكدان
ڕەنگین	رنگین
گەرما	گرما
ژنانە	زنانه
بێ كار	بی كار
نیشتمان	ساختمان
بینەر	بیننده
شارۆچكە	شهرك
سپیكەلە	سفیدك
باخچە	باغچه
هۆشمەند	هوشمند
ئاسنگەر	آهنگر
كارمەند	كارمند

2- گۆڕانە دەنگییەكان:

هاوشێوەیی و لێكنزیكی چۆنیەتی داڕشتنی برگە و یاسای پێكەوەهاتنی كۆنسۆنانت و ڤاوڵ لەهەردوو زمانەكەدا هۆكاری ئامادەیی بەشێكی زۆری گۆڕانە دەنگییەكانە، واتا لە ئەنجامی لێكدانی مۆرفیمەكانی هەردوو زمانەكە بەهۆی ژینگەی فۆنۆلۆجی بناغە یان لاگرەوە كۆمەڵە گۆڕانێكی دەنگی لە فۆرمی یەكەكاندا ڕوودەدات، كە بە یاسا فۆنۆلۆجییەكان ناسراون. بۆ نموونە:

كوردی	فارسی
هەشت + دە = هەژدە	هشت + ده = هژده
ئاوەكەم ڕشت	آب را ریختم
ئاوەكە دەڕژم/دەڕێژم	آب را می ریزم

3- یاسا فۆنۆلۆجییەكان:

یاسا فۆنۆلۆجییەکان یاسای گشتین و لە هەموو زمانەکاندا بە ڕادەی جیاواز بوونیان هەیە، لەبەرئەوەی سیستەمی فۆنۆلۆجی هەردوو زمانەکە لەیەکەوە نزیکە، بۆیە بەشێکی زۆری یاسا فۆنۆلۆجییەکان لە هەردوو زمانەکەدا دەبینرێن، بۆیە هەندێك لە یاسا هاوبەشەکان دەخەینەڕوو:

ا- یاسای پەیدابوونی دەنگ:

بوونی ڕێگری فۆنۆلۆجی لە بەدواییەکداهاتنی مۆرفیمە هاوشێوەکان لە هەردوو زمانەکەدا سەرچاوەی بەشێکی زۆری دەنگە پەیدابووەکانە، چونکە سیستەمی فۆنەتیکی هەردوو زمانەکە ڕێگە بە بەدواییەکداهاتنی دوو دەنگی ڤاوڵ نادات، بۆیە لە حاڵەتێکی وەهادا زۆرجار دەنگێك پەیدادەبێت، بۆئەوەی ڕێگە لە بەدواییەکداهاتنی دەنگەکان بگرێت[10]. بۆ نموونە:

آقایان : ئاغایان

ئەو دەنگە پەیدابووانەش زۆرجار لە هەردوو زمانەکەدا هاوبەشن و بە نیمچە کۆنسۆنانت ناسراون، چونکە کاتی دەرکەوتنی دەنگەکان زۆرجار پەیوەستە بە هاتنی دوو ڤاوڵ بە دواییەکدا.

زمانەوانانی فارسی بۆچوونی جیاوازیان هەیە لەسەر ژمارەی ئەو دەنگانەی لە نێوان دەنگە وەك یەکەکاندا پەیدادەبێت، گرنگترین ئەو دەنگانەش وەکو ناوبەند (واج میا نجی) لە نێوان دەنگەکانی یەکەیەکی گەورەتردا پەیدادەبن ئەمانەن: (d, t, v(w), y,ʔ, k, g, h)[11] بۆ نموونە:

سیاە + دل ——— سیاهدل

گو + ندە ——— گویندە

رنگا + رنگ ——— رنگارنگ

دستشو + یی ——— دستشوئی

زمانی کوردیش هاوشێوەی زمانی فارسی چەند دەنگێکی هەیە لە نێوان دوو دەنگی هاوشێوەدا پەیدادەبن، گرنگترین دەنگەکانیش ئەمانەن: (y, w, d. z, h, j,i ,n,r)[12] بۆ نموونە:

پاش + شێو ——— پارشێو

سەر + ڕۆ ——— سەرەڕۆ

ب- یاسای تیاچوونی دەنگ:

بوونی ویستی ئابووریکردن یان ڕێگەگرتن لە هاتنی دوو دەنگی هاوشێوە لە تەنیشت یەکەوە هۆکارێکی سەرەکی تیاچوونی دەنگە لە هەردوو زمانەکەدا.

بۆیە لە هەردوو زمانەكەدا ئەو دەنگانەی بوونیان پێویست نییە، یان لابردنیان نابێتە هۆی گۆڕینی واتای وشە تیادەچێت.

بۆ نموونە:

كوردی		فارسی	
دەسماڵ	دسمال	دەست ماڵ	دست مال
دەزگا	دسگاه	دەست + گا	دست + گاه

پ- یاسای ویكچوونی دەنگ:

لە هەردوو زمانەكەدا ڕێگە بە هاتنی دوودەنگی هاوشێوە لە ڕووی (سازگە یان زرنگدەرەوەیی و نازرنگدەرەوەییە و .... هتد)ەوە لە تەنیشت یەكەوە نادرێت، بۆیە دەنگێك كاردەكاتە سەردەنگێكی تر و وەكو خۆی لێدەكات. بۆ نموونە:

حەڤدە ← حەڤڤە

لێتدا ← لێددا

ت- یاسا فۆنۆلۆجییەكانی تر:

هەریەك لە یاسا فۆنۆلۆجییەكانی تریش بە ڕێژەی جیاواز لە هەردوو زمانەكەدا دەبینرێن.

3-1-2/ جیاوازی نێوان زمانی كوردی و زمانی فارسی

مرۆڤ و كۆمەڵگا شانبەشانی یەكدی بەشێوەیەكی خێرا و بە بەردەوامی لە گۆڕان و گەشەكردندان، زمانیش وەك كایەیەكی كۆمەڵایەتی هەمیشە لە گۆڕاندایە و وەك خۆی نامێنێتەوە، ئەو گۆڕانانەش كارێكی كردووەتە سەر زمانە هاوبەشەكان و بە تێپەڕبوونی كات لەیەك دووركەوتوونەتەوە و هەر زمانە و تاییەتمەندی خۆی وەرگرتووە و خاڵی جیاوازیان ڕووی لە زیادبوون كردووە. بەواتایەكی تر گەشەو گۆڕانی زمانەكان ئاراستەی جیاواز دەگرن و تاییەتمەندی جیاواز لەخۆدەگرن لە هەردوو پێكهاتەی ڕێزمانی و فەرهەنگیشدا

پەیوەست بەم توێژینەوەیە، دیارترین جیاوازی لە نێوان زمانی كوردی و فارسی لە ڕادەی جێبەجێبوونی یاسا فۆنۆلۆجییەكاندایە، بە واتایەكی تر بوون و نەبوونی یەكێك لە یاسا فۆنۆلۆجییەكان و جیاوازی ڕادەی ئامادەبوونیان و شوێن و چۆنیەتی و چەندێتی پیادەبوونی یاساكان لە هەردوو زمانەكەدا دەبێتە خاڵی جیاوازی نێوان زمانی كوردی و زمانی فارسی.

كوردی	فارسی
هونەرمەند	با هنر
بەغیرەت	با جرئت
بێگوناح	بی گناه
كەنارگیر	بركنار

سەنگین	سنگین
چەمەنزار	چمنزار
وەرزشگا	ورزشگاه
گەرمەسێر	گرمسیر/گرمسار
سازگار	سازگار
مەترسیدار	خطرناك
پێشەوا	پیشوا
پیشەوەر	پیشور
بیسەر	شنونده
خەندە	خنده
گریە	گریه

بە تێڕوانین لە پێکهاتەی نموونەکان ئەوە ئاشکرا دەبێت، کە:

1. فۆرمی داڕێژراو هەندێکجار پێچەوانەی یەکترن، واتە دەشێت، پێشگر+ وشە+ وشە/ وشە+ پاشگر بێت، وەك:

هونەرمەند : باهُنَر

کەنارگر : برکنار

2. جیاوازی وشەی فەرهەنگی، بۆ نموونە: بیسەر : شنونده

3. جیاوازی فۆرمی پاشگر، بۆ نموونە: سپیکەلە : سفیدك

ئەم ئاماژانە ئەوە دەگەیێنن، کە ئەم دوو زمانە هەریەك ئاراستەی خۆی بۆ بەکاربردن گرتووە.

ئە نجام

1. مۆرفۆفۆنیم وەك ئاستێکی زمانەوانی لە ئە نجامی کارلێکی هەردوو ئاستی مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجییەوە هاتووەتەئاراوە، ئەمەش دوای ئەوەی، مۆرفێمەکان وەك یەکەیەکی ئاستی مۆرفۆلۆجی دەکەونە پاڵ یەك بۆ پێکهێنان و گۆڕینی یەکەی گەورەتر، بە هۆی ژینگەی فۆنۆلۆجییەوە ڕووبەڕووی گۆڕان دەبنەوە و بە فۆرمی جیاوازەوە خۆیان دەنوێنن.

2. گۆڕانە فۆنۆلۆجییەکان ڕووبەڕووی مۆرفێمە بەندە ڕێزمانی و فەرهەنگییەکانیش دەبنەوە، بەتایبەت مۆرفێمە ڕێزمانییەکان، چونکە، مۆرفێمە بەندە فەرهەنگییەکان بە بەراورد بە مۆرفێمە ڕێزمانییەکان کەمتر ڕووبەڕووی گۆڕان دەبنەوە. هەر زمانەش بە پێی سیستمی فۆنۆلۆژی هەڵبژاردەی خۆی هەیە.

3. بوونی لایەنی جیاوازی نێوان هەردوو زمانی کوردی و فارسی لە ڕووی گۆڕانە فۆنۆلۆجییەکانەوە دەرخەری تایبەتمەندبوون و سەربەخۆبوونی هەردوو زمانەکەیە. وێڕای هاوبەشی سیستمی فەرهەنگیو ڕێزمانی لە هەردوو زمانەکەدا.

پەراوێزەکان:

1. menomini Morphophonemics
2. بۆ زانیاری زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: (عبدالله حسین ڕەسوڵ، 2014) و (زێڕین خورشید سەلیم، 2009) و (دلمان قطاس طاهر، 2013)
3. لە سەرچاوە کوردییەکاندا چەندین زاراوەی جیاواز بۆ ئەم دیاردەیە بەکارهاتووە: کە گرنگترینیان (گونجان)، (لێکچوون)، (توانەوە)یە.
4. لە سەرچاوە کوردییەکاندا جگە لە زاراوەی (وێکنەچوون) چەندین زاراوەی تریشیان بەکارهێناوە کە گرنگترینیان (نەگونجان) و (تیاچوون) و (دوورکەوتنەوە) و (جیابوونەوە)یە.
5. مۆرفێمی (ین) لە زمانی کوردیدا لە سنورێکی زۆر تەسکدا بەکاردێت و تایبەتە بە هەندێك وشەی دەگمەنەوە. وەك:چەندین.
6. بۆ زانیاری زیاتر پروانە (محمد راسخ مهند، 1388، 86) و (شیروان حسین حمد، 2014، 203)
7. دیاریکردنی هەموو جۆرە گۆڕانەکان پێویستی بە لێکۆڵینەوەی زیاتر هەیە، ئەمە سەرەڕای ئەوەی، بوونی ئامێری دەنگی، گونجان و نەگونجانی دەنگەکان لە زماندا زیاتر ڕووندەکاتەوە.
8. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی پرۆسە مۆرفۆلۆجیەکانی زمانی کوردی بڕوانە: (ئەوڕەحمانی حاجی مارف، 1979) و (محەمەدی مەحوی، 2010) و (نەرمین عومەر ئەحمەد، 2010)
9. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ڕێگرییەکانی بەردەم مۆرفۆلۆجیی کوردی بڕوانە: (نەرمین عومەر ئەحمەد، 2010)
10. بڕوانە یاسای (5)ی گۆڕانە دەنگییەکان لە زمانی کوردی و یاسای (7) لە زمانی فارسی. بڕوانە: هێرش کریم، 2015.
11. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (احمد ابو محبوب، 1387، 63)،(ویدا شقاقی، 1388، 12)
12. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە : (دولبەر ئیبراهیم فەرج، 2000، 82)، (نەریمان خۆشناو ، 2013، 91)

سەرچاوەکان

- بازیان یونس محێدین (2013)، پەیوەندی ئاستی مۆرفۆلۆجی بە ئاستی فۆنۆلۆجی و سینتاکس، خانەی موکریانی بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، چاپی یەکەم، هەولێر.
- حاتەم ولیا محەمەد (2009)، پەیوەندییە ڕۆنانییەکانی نواندنە سینتاکسییەکان، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سەلاحەدن، هەولێر.
- دەروون عبدالرحمان ساڵح (2012)، ئیکۆنۆمی لە ئاستەکانی زماندا، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
- زێڕین خورشید سەلیم (2009)، ئەلۆمۆرف د زمانێ کوردیدا، نامەی ماستەر، کۆلێژی ئادابێ، زانکۆیا دهۆکێ، دهۆك.

- شیروان حسین حمد (2014)، توانای مۆرفیمی بەند لە دەوڵەمەندكردنی فەرهەنگ و ڕا پەڕندنی ئەركی سینتاكسیدا، نامەی دكتۆرا، ، كۆلێژی زمان، زانكۆی سلێمانی، سلێمانی.
- طالب حسین علی (1998)، فۆنۆلۆجی كوردی و دیاردەی ئاسانبوونی فۆنیمەكان لە زاری سلێمانیدا، نامەی ماستەر، كۆلێژی ئاداب، زانكۆی سەلاحەددین، هەولێر.
- عبدالله حسین ڕەسولْ (2014) مۆرفۆفۆنیم لە دیالێكتی ناوەڕاستدا، گۆڤاری زانكۆی ڕا پەڕین، ژمارە 2.
- محەمەد مەعروف فەتاح (2010) لێكۆڵینەوە زمانەوانییەكان، كۆكردنەوە و ئامادەكردنەوەی شیروان حسین – شیروان میرزا قادر، چاپی یەكەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر.
- محەمەد مەعروف فەتاح (2011)، زمانەوانی، چاپی سێیەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
- محەمەدی مەحوی (2010)، مۆرفۆلۆژی و بەیەكداچوونی پێكهاتەكان (مۆرفۆلۆژیی كوردی)، بەرگی یەكەم، زانكۆی سلێمانی، سلێمانی.
- نەرمین عومەر ئەحمەد (2010)، بە بەرهەمی لە مۆرفۆلۆژیی كوردیدا، نامەی ماستەر، كۆلێژی زمان، زانكۆی سلێمانی.
- وریا عمر ئەمین (2004)، چەند ئاسۆیەكی تری زمانەوانی، بەرگی یەكەم، بلاْوكراوەكانی دەزگای ئاراس، چاپی یەكەم، هەولێر.
- ار. اچ. روبيرز (1392)، تاريخ مختصر زبانشناسی، ترجمه : علمی محمد حق شناس، نشر مركز، چاپ يازدهم، تهران.
- پيتر أ.ام. سورن، (1389)، مكاتب زبانشناسی نوين در غرب (بخشی از كتاب زبانشناسی در غرب)، ترجمه : علی محمد حقشناس، چاپ:سوم، سمت، تهران.
- جوليا اس.فالك (1387)، زبان شناسی و زبان : بررسی مفاهيم اساسی و كاربردها – ويراست دوم، ترجمه : علی بهرامی، چاپخانه گوهر انديشه، چاپ سوم، انتشارات رهنما، تهران.
- رجبعلی عسگرزاده (1377)، بررسی واژواجی و قاعدەهای آن در زبانهای فارسی و انگليسی، پاياننامه كارشناسی ارشد، دانشكده ادبيات و علوم انسانی، رشته زبانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد.
- زهره الماسی زفره (1389) بررسی فرايندەهای واژ = واجی افعال گويش زفره، پاياننامه كارشناسی ارشد، دانشكده ادبيات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران.
- شهلا فتحی بروجنی (1392)، گويش ميمەای، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول، تهران.
- عاليه كُرد زعفرانلو كامبوزيا (1392)، واج شناسی، رويكرد قاعده بنياد، چاپ چهارم، سمت، تهران.
- گرور هادسن (1387)، مباحث ضروری و بنيادين زبانشناسی مقدماتی (ضروريات زبانشناسی مقدماتی)، مترجم: علی بهرامی، چاپ سوم، چاپخانه گوهر انديشه، انتشارات رهنما. تهران

- محسن ابوالقاسمی (1387)، دستور تاریخی زبان فارسی ، چاپ هفتم، انتشارات سمت، تهران.
- محمد راسخ مهند(1388)، معرفه و نكره در زبان فارسی، مجله دستور، شماره (5).
- مهدی فتاحی (1390)، فرایندهای صرفی – واجی در كردی كلهری، پایاننامه كارشناسی ارشد، دانشكده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی، گروه زبانشناسی....، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
- مهدی مشكوه الدینی (1377)، ساخت ێوایی زبان، چاپ چهارم، انشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- مهری باقری (1392) تاریخ زبان فارسی ، چاپ دوازدهم، نشر قطره، تهران
- ویكتوریا فرامكین، رابرت رادمین، نینا هیامز (1387)، درێمدی بر زبان (زبانشناسی همگانی) ترجمه : علی بهرامی، سهیلا ضیاء الدین، چاپخانه گوهر اندیشه، چاپ اول، رهنما، تهران.
- احمد مختار عمر (2004)، دراسه الصوت اللغوی، جامعه القاهره.
- David Crystal (2003), A Dictionary of Linguistics – phonetics, fifth edition, black well: oxford.
- katamba. F , Stonham.j. (2006) Morphology, second published, palgrave Macmillan, london.
- Martin Haspelmath And Andrea D.Sims (2012), Understanding morphology, second edition, London.
- Roger lass (1998), phonology, united kingdom at the university press, Cambridge.

الخلاصة

هذا البحث بعنوان (مقارنة مورفوفونيمية بين اللغتين الكردية و الفارسية) دراسة مقارنة للمورفيمات المقيدة، القواعدية و الاشتقاقية في التعبير الكلامى لكلا اللغتين، و هما من نفس الاسرة –الايرانية- ضمن اللغات الهندية الاوروبية. علماً أن لكل اللغة خاصية تميزها عن غيرها من اللغات في بنياتها المورفولوجى (الصرفي و النحوي) و النظام الفونولوجى، بالرغم من اعتمادهم جميعأ في بنائي الصرفي و النحوي على المورفيم الحر و المقيد والتي هى اصغر وحدة لغوية مجردة ذات معنى – المعجمي او الوظيفى- المتمثلة بالفونيم/الفونيمات، حيث تطرأ عليها اثر التفاعل الصرفى و الصوتي – المورفولوجى و الفونولوجى- وخاصة في بناء المورفيم المقيد المعجمي و القواعدي متجسدأ مستوى وسطيأ معروفأ بالمورفوفونيم، وهي لتغيُّر الالومورف من الناحية الصوتية حسب البيئة الصوتية المحيطة. عليه فأن هذه الدراسة جزءً من رسالة ماجستير بعنوان (مقارنة مورفوفونيمية بين اللغتين الكردية و الفارسية) كنت قد اشرفت عليها، وأن هذا البحث يتناول محاور ثلاث:

1- مفهوم المورفوفونيم من الناحية النظرية،

2- مقارنة مورفوفونيمات القواعدية فى اللغتين الكردية (اللهجة الوسطى) و الفارسية و تحديد اوجه التشابه و الاختلاف بينهما. 3

3- مقارنة مورفوفونيمات المعجمية بين اللغتين، وفي الختام عرض اهم النتائج اضافة الى قائمة المصادر و المراجع.

Abstract

This research (compared Morphophoneme between the Kurdish and Persian languages) a comparative study of Bound Morpheme, grammatical and derivational in the expression in words of both languages, and are from the same family -Irania- Indian languages within the EU. Bearing in mind that every language characteristic set it apart from the other languages in the structures morphological (morphological and grammar) and system phonological, Although their reliance all in the Morphological and syntactical structure on free and bound morpheme, which is the smallest linguistic unit devoid of meaning - lexical or usage- of phonemes. Where thereto effect morphological and phonological interaction- Morphological and phonological level- Particularly in the construction of bound morpheme/lexical and grammatical morpheme embodied the level of an average of known Morphophoneme, which are changing Alomorph according to phonological side depending on acoustic environment. Upon, this study is part of the Master's thesis entitled (compared Morphophoneme between the Kurdish and Persian languages) you've supervised by, and that this research deals with three chapters:

1. Morphophoneme concept theorotically, 2. Compared grammatical Morphophoneme in Kurdish languages (Central dialect) and Persian and identify similarities and differences between them. 3. Morphophoneme lexical compared between the two languages and in the closing show significant results in addition to the list of sources and references.